

Miljö – kunskap för hållbar utveckling

Syftet med skriften är att den ska ge en överblick över de kunskaper om miljöfrågor, som krävs i det internationella utvecklingssamarbetet. Skriften är tänkt att användas i olika utbildningar, men också för självstudier.

Texten har utarbetats av Lage Bergström på uppdrag av och i nära samarbete med Sidas Miljöpolicyenhet.

Miljöbegreppet

När vi i den här skriften talar om miljöperspektiv och miljöhänsyn, innefattar vi båda de aspekter som betonas i Sveriges politik för en global utveckling, alltså problemen med miljöförstöring (föroreningar m.m.) och en hållbar användning av naturresurser.

Förord

Den här skriften sammanfattar vad alla på Sida – som ett minimum! – måste kunna om miljö.

Men den sammanfattar förstås inte på långa vägar all miljökunskap som finns. Och inte heller vad många Sida-medarbetare kan idag, vilket sammantaget är mycket.

Den här skriften påminner om att all utveckling ska vara ”hållbar utveckling” och att Sida har ett mycket tydligt miljöuppdrag.

Därför måste man, som professionellt verksam, förstå vad detta handlar om. När vi granskar de fakta som finns idag, kan vi konstatera att:

- Fattigdomsbekämpning är omöjlig på sikt om man inte tar hänsyn till de naturresurser och den miljö som människor är beroende av och ska bygga sin försörjning på.
- Miljöfrågorna är avgörande för en hållbar produktion, för matförsörjning och för en ekonomisk utveckling.
- Människans hälsa är beroende av tillståndet i miljön och ett hållbart nyttjande av naturresurser.
- Demokratiska system hotas när miljöförstöring och resursbrist gör livsutrymmet knappare.
- Miljöförstöring och naturresursförslitning gör att miljontals människor tvingas migrera inom sitt land eller till andra länder.
- Miljöförstöring ökar risken för naturkatastrofer och för allvarigare effekter av naturkatastrofer.
- Miljöförstöring och brist på naturresurser ökar risken för väpnade konflikter.

Miljöfrågorna är således inte marginella, utan grundläggande. För oss på Sida krävs medvetenhet och kunskap att – oavsett ämnesområde eller geografisk inriktning – hantera miljöperspektivet i vårt vardagsarbete. Innehållet i skriften kan vara en hjälp i dialogen med våra samarbetspartners – för att identifiera steg framåt för den miljömässigt hållbara utvecklingen.

I skriften finns ett antal exempel på förändringar i rätt riktning – vi har kallat dem ”steg på vägen”. Mängder av ytterligare sådana exempel på positiva åtgärder skulle kunna redovisas. Det är viktigt att vi påminner oss om att det går att närma sig en hållbar utveckling också i verkligheten – inte bara i tanken – och att många människor runt om i världen arbetar med detta i dag.

Den här skriften kan omöjligt täcka in allting som kan sägas om miljöfrågornas betydelse för utveckling och för fattigdomsbekämpning – och nya insikter kommer dagligen – men den hänvisar till ytterligare kunskapskällor.

Mats Segnestam
Chef för Sidas Miljöpolicyenhet

Innehåll

Sida har ett miljöuppdrag	3
All utveckling skall vara "hållbar utveckling"	5
Miljö en ödesfråga	7
Effektiv fattigdomsbekämpning förutsätter miljöhänsyn	12
Ekonomisk tillväxt och miljö	15
Miljö är ingen sektor	19
Utmaningar i utvecklingssamarbetet	27
Så arbetar Sida med miljö	34

Sida har ett miljöuppdrag

I december 2003 beslutade riksdagen om ”*Gemensamt ansvar: Sveriges Politik för Global Utveckling*” (PGU) med målet att bidra till en rättvis och hållbar utveckling i världen. Politikens innehåll formuleras i åtta s.k. ”huvuddrag”, varav ett är *hållbart nyttjande av naturresurserna och omsorg om miljön*.

En grundtanke är att målet och de åtta huvuddragen ska genomsyra inte bara biståndspolitikerna utan samtliga politikområden, alltså t.ex. handels-, jordbruks-, miljö- och säkerhetspolitik.

Svenskt bistånd har länge haft fattigdomsbekämpning som ett övergripande mål. I PGU:n har fattigdomsperspektivet bekräftats och biståndets uppgift har preciserats till att *bidra till att skapa förutsättningar för fattiga människor att förbättra sina levnadsvillkor*. Det betonas också att svenska insatser ska bidra till att *Millennieutvecklingsmålen*¹ uppfylls.

De åtta Millenniemålen innebär att det för första gången finns en överenskommen internationell agenda för utvecklingssamarbetet i världen. Det överordnade syftet är att utrota fattigdomen – med ett första steg att halvera fattigdomen till år 2015. När målen antogs av världens ledare i september 2000, betonades också miljödimensionen. Det 7:e Millenniemålet är: *Säkra en miljömässigt hållbar utveckling*. Bland annat ska våra gemensamma globala nyttigheter – som ett stabilt klimat, biologisk mångfald, skog och tillgång till vatten – skyddas och användas uthålligt.

FN har skapat olika system för att följa upp arbetet med Millenniemålen. På miljöområdet finns Millennium Ecosystem Assessment (MA), en femårig FN-koordinerad global studie som involverat mer än 1300 forskare, som redovisade sin analys 2005. Den visar att de senaste årens ekonomiska utveckling har skett till priset av kraftigt ökande miljöförstöring. I själva verket är rapporten en larmklocka inför framtiden. MA visar att under de senaste 50 åren har en omfattande utarmning av världens ekosystem – basen för mänskligt liv – skett. Ett fåtal så kallade ekosystemtjänster (t.ex. matproduktion) har hittills kunnat öka, medan 15 av 24 undersökta ekosystemtjänster (inklusive t.ex. tillgången på rent vatten) idag är allvarligt hotade eller på nedgång. Men samtidigt visar MA:s analys att det är möjligt att bekämpa fattigdomen utan att ytterligare försämra miljön – om bara viljan finns och världens ledare lär sig av de erfarenheter som gjorts.

Läs mer

- *Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling*, Prop. 2002/03: 122.
- *Living Beyond our Means: Natural Assets and Human Wellbeing*, Millennium Ecosystem Assessment, 2005.
- www.millenniumassessment.org
- *Sidas miljöledningssystem – Policy och handlingsplan för en miljömässigt hållbar utveckling*, Sida, 2006 (engelsk titel: *Sida's Environmental Management System – Policy and Action Plan for Environmentally Sustainable Development*).

¹ Millenniedeklarationen antogs av FN år 2000. Se t.ex. www.un.org eller www.developmentgoals.org. Svensk version finns utgiven av Svenska FN-förbundet, www.sfn.se.

För Sida och svenskt utvecklingssamarbete innebär PGU:n och Millenniemålen en bekräftelse på det miljöuppdrag som funnits sedan 1988. Med det uppdraget som utgångspunkt har Sida utarbetat en policy för sitt miljöarbete. Policyn beskriver mål, synsätt, arbetsmetoder och prioriteringar. En avgörande princip är att miljöperspektivet ska integreras i alla insatser och i arbetet inom alla Sidas avdelningar, s.k. mainstreaming. Det kräver kunskap både hos Sida och hos dem som medverkar i genomförandet av insatserna. Alla måste vara medvetna om miljöproblemens omfattning och inse deras grundläggande betydelse.

All utveckling skall vara "hållbar utveckling"

Varför är det självklara inte självklart?

Fråga: Hur många av oss som arbetar med utvecklingsfrågor är för en ohållbar utveckling?

Svar: Ingen!

Ändå är det alldeles uppenbart att utvecklingsmönstren i praktiskt taget alla länder på jorden inte håller på sikt.

Vad beror det på – varför är det så svårt att anamma ett miljötänkande som tillåts gripa in i avgörande samhällsbeslut? Världssamfundet har i flera sammanhang sagt sig förstå att miljöhänsyn i bred bemärkelse är en förutsättning för tillväxt som håller på sikt, för fattigdomsbekämpning som fungerar och för ett välstånd generellt. T.ex. konstaterade Riokonferensen 1992 (United Nations Conference on Environment and Development – UNCED) att "den viktigaste orsaken till den fortsatta miljöförstörelsen av den globala miljön är ohållbara konsumtions- och produktionsmönster, i synnerhet i industrialiserade länder"². På världstoppmötet i Johannesburg 2002 – 10 år efter Rio-konferensen – markerades detta ytterligare. Toppmötet slog fast att "all utveckling skall vara hållbar utveckling" och därmed att hållbar utveckling ska ses som en överordnad princip för allt arbete inom FN³. Om något ska kunna kallas utveckling måste det vara hållbart på sikt. Toppmötet i Johannesburg betonade också sambanden mellan fattigdomsbekämpning och hållbar utveckling, bl.a. genom att markera betydelsen av det 7:e Millenniemålet.

Det råder alltså inte längre någon oenighet om huvudtankarna i begreppet hållbar utveckling⁴ med dess tre dimensioner – ekonomiska, sociala och miljömässiga. Uppslutningen har varit stor i ord – men mycket återstår för att omsätta orden i handling.

Hinder för miljötänkandet

FN:s generalsekreterare Kofi Annan har hävdats att "ohållbara vanor är djupt rotade i vårt dagliga liv". Han menar då "vi" i både rika länder och fattiga länder.

Om vi fullföljer Annans tankegång kan vi notera att det finns ett antal hinder för att integrera miljötänkandet och att omsätta idén om hållbar utveckling i praktiskt arbete:

² Agenda 21, punkt 4.3.

³ Se t.ex. "Rapport från Världstoppmötet om hållbar utveckling", Utrikesdepartementet/Miljödepartementet, 2002.

⁴ På svenska används begreppet "hållbar utveckling" omväxlande med "uthållig utveckling". På engelska används begreppet "sustainable development".

- Vår egen bakgrund – vår utbildning, våra yrkeserfarenheter, våra allmänna upplevelser.
- Kortsiktigt tänkande i kombination med miljöproblemens fördröjning: miljön säger inte ifrån omedelbart.
- Våra kunskapsluckor när det gäller ekosystemens s.k. resiliens (återhämningsförmåga, dvs. naturens förmåga att anpassa sig till förändringar).
- Ekologiska skillnader – miljöförutsättningarna är olika i olika delar av världen.
- Miljöfrågornas komplexitet och samhällsapparaten traditionella indelning i sektorer.
- Orättvisor inom och mellan länder har institutionaliserats och uppfattas som ”naturliga”.
- Samhällenas olika transparens – information om de verkliga förhållandena, t.ex. miljökonsekvenser görs inte alltid tillgänglig till dem som berörs.
- Människors girighet, maktlystnad och bekvämlighet.

Alla de här hindren är påtagliga också inom utvecklingssamarbetet, även om det tydligt ska sägas att vi i svenskt utvecklingssamarbete har kommit långt i en allmän, intuitiv förståelse av de här frågornas betydelse och en acceptans av deras vikt.

Men Kofi Annans ord om de ohållbara vanorna gäller ändå alla som medverkar i Sidafinansierade insatser. Ingen av oss vill egentligen medverka till en ohållbar utveckling, men trots det är inte miljöfrågornas koppling till andra centrala utvecklingsfrågor självklar. De kommer inte självklart med i de ekonomiska analyserna. De finns inte alltid med i diskussionerna om fattigdomsbekämpning. Miljökonsekvensbedömningen görs ibland som ”något extra” sedan insatsens inriktning redan är bestämd. Vi värjer oss mot komplexiteten.

I-ländernas utveckling inget rättesnöre

En svårighet för den som tar tankarna om hållbar utveckling på allvar är att det inte finns någon mall att jämföra med för att bedöma vad för slags åtgärder som fungerar bäst. I-ländernas utveckling kan inte tjäna som rättesnöre – vi har inte hittat fram till den miljömässigt hållbara utvecklingen. Därför måste varje utvecklingsfråga analyseras i sitt sammanhang för att finna bästa möjliga hållbara lösning.

I sådana överväganden är det inte alltid möjligt att få vetenskapliga bevis för omfattningen av miljörisker och miljöproblem. Varje bedömning kommer alltid att rymma ett mått av osäkerhet. Därför formulerades den s.k. försiktighetsprincipen⁵ vid Rio-konferensen 1992. Försiktighetsprincipen innebär att ”avsaknaden av vetenskaplig bevisning får inte användas som ursäkt för att skjuta upp kostnadseffektiva åtgärder för att förhindra miljöförstöring”.

Läs mer

– Sustainable Development Update, nyhetsbrev, www.albaeco.com/sdu/

Steg på vägen

Fortfarande finns det många hinder, men läget är inte omöjligt. Tvärtom! Både i de rika och fattiga delarna av världen finns det människor som arbetar för en hållbar utveckling. Många steg på vägen har tagits. I

utvecklingsländerna tas det hela tiden nya positiva initiativ och Sida har i ökande grad haft möjlighet att ge stöd.

Fokus i den här skriften ligger på att visa omfattningen och allvaret av miljöfrågorna.

Men i den fortsatta texten ger vi också en del exempel på det arbete som pågår för att stoppa miljöförstöringen och på ett hållbart sätt utnyttja naturresurserna.

⁵ Rio-deklarationen, princip nr 15, http://www.un.org/esa/sustdev/documents/docs_unced.htm.

Miljö en ödesfråga

Miljöfrågorna är inte marginella!

År 1962 kom Rachel Carsons klassiska bok ”*Tyst Vår*” ut. I boken varnade hon för att fåglarna skulle försvinna och fågelsången tystna om den ohämmade användningen av kemikalier fortsatte. Fram till dess hade DDT och andra bekämpningsmedel använts ohämmat för att utrota skalbaggar och skadeinsekter. Boken fick ett enormt genomslag och väckte miljörörelsen.

Sedan dess har det gått lång tid – både i Sverige och i andra länder finns nu en helt annan miljömedvetenhet. Idag får DDT inte användas i jordbruket och fler och fler inser att miljöhänsyn är en nödvändig förutsättning för människornas framtida existens. Men ännu är det inte så att hoten mot vår miljö är under kontroll. Tvärtom, om vi granskar fakta om miljösituationen i världen är det ingen tvekan om allvaret i dagens miljöproblem. Fundera några minuter på det axplock av världens miljöfrågor som vi samlat i rutan här nedanför och på nästa sida.

Några fakta om miljösituationen i världen i dag

Peking och nordöstra Kina har fått världens högsta ansamling av kvävedioxid i atmosfären. Ökningen är minst 50 % de senaste tio åren. De främsta nedsmutsarna är fabriker, kraftanläggningar och biltrafik. Kvävedioxid i luften försämrar människors hälsa, bl.a. skadas barns lungor för livet.

Källa: *Increase in tropospheric nitrogen dioxide over China observed from space*. Nature 437, 129-132 (1 sep 2005).

Omkring 40 % av världens jordbruksmark är försämrad, framförallt genom olika former av jorderosion, i första hand genom att jorden spolats bort med vatten eller förs bort av vindar. Totalt berörs en markyta större än hela USA och Mexico. Enbart genom vattenerosion förloras 25

miljarder ton jord varje år. Om den pågående försämringstakten tillåts fortsätta, kommer avkastningen från jordbruket i Afrika att ha minskat med hälften inom 40 år.

Källa: *Global Environment Outlook 3*, UNEP, 2002.

Ca 75 % av jordbruksgrödornas genetiska mångfald har förlorats sedan början av 1900-talet, och antalet husdjursraser minskar lika snabbt (f.n. med 5 % per år). Denna hotade mångfald i jordbruket är en ödesfråga både för världens matsäkerhet och för möjligheterna att klara den anpassning som kommer att behövas med anledning av olika lokala och globala förändringar.

Källa: *A Framework for Action on Biodiversity and Ecosystem Management*, WEHAB Working Group, 2002, och *Human Nature: Agricultural Biodiversity and Farmbased Food Security*, FAO, 1997.

Mer än en miljard människor saknar tillgång till säkert vatten. I Afrika söder om Sahara är 42 % av befolkningen utan säkert vatten. Bland konsekvenserna ingår att 1,8 miljoner människor (de flesta barn) dör varje år av diarrésjukdomar. Totalt beräknar WHO att 5,6 miljoner människor dör årligen till följd av vattenburna sjukdomar.

Källa: www.who.int (Facts and figures updated November 2004)

Sammantaget i Kina, Indien, Nordafrika, Saudi-Arabien och USA används varje år 160 miljarder ton s.k. fossilt vatten – vatten som legat lagrat under tusentals år och som inte ersätts genom regn. Det är alltså gruvarbete på vatten och innebär att framsteg som skapas i t.ex. jordbruket med hjälp av de här vattentillgångarna inte kommer att kunna bibehållas.

Källa: *Global Environment Outlook 3*, UNEP, 2002.

Malaria är redan dödsorsak för ca 2 miljoner människor årligen. Men ökad temperatur p.g.a. den pågående klimatförändringen innebär att malaria sprids till nya områden.

Källa: *Climate Change, Vulnerability and Social Justice*, SEI, 2001.

Det pågår en överexploatering av kustområdena på olika håll i världen. Mangroveträsk, korallrev och sjögräsområden är

barnkammare för havens fiskarter. När de här ekosystemen rubbas eller förstörs, minskar havens produktion av primärt protein.

Under de sista decennierna har 60 % av Sydostasiens mangrove omvandlats av olika kommersiella skäl. I samma område är över en miljard människor beroende av fisk och skaldjur för sitt intag av primärt protein. Deras livssituation har allvarligt försämrats och kommer att ytterligare försvåras om inte nuvarande utveckling bryts.

Källa: *Global Environment Outlook 3*, UNEP 2002.

100 miljoner kvinnor använder bio-bränsle (brännved, träkol, m.m.) inomhus i dåligt ventilerade utrymmen, där de och deras barn inandas föroreningar motsvarande två cigarettpaket om dagen. Svaveldioxid, koldioxid, kväveoxider och sotpartiklar leder till luftvägsinfektioner, lungskador, cancer och graviditetsproblem. Två miljoner kvinnor och barn dör årligen p.g.a. detta.

Källa: *Pollution Management in Focus*, Världsbanken, 1999.

Konfliktriskerna ökar med vattenbrist.

Floder, sjöar och innanhav delas ofta mellan olika stater. Ju större brist på vatten, desto större risk att det kan leda till konflikter.

Å andra sidan kan gränsöverskridande vatten skapa möjligheter till ökat samarbete – om en insikt om vattenbristen hanteras på ett ansvarsfullt sätt.

Idag lever 40 % av världens befolkning i områden där sötvattentillgångarna delas mellan två eller flera stater. I oroliga Mellanöstern är kampen om vattnet välkänd, likaså längs Nilen: Om Etiopien använder vatten till konstbevattning, minskar vattnet i floden och Sudan och Egypten drabbas direkt.

Källa: *Transboundary Water Management as an International Public Good*, Utrikesdepartementet, 2001.

Exemplen i rutorna är inga specialfall, utan speglar tyvärr en allmän bild och en storleksordning som är allvarlig. Oavsett vilket utvecklingsområde vi väljer att exemplifiera från, blir bilden densamma.

En avgörande slutsats är att *miljöfrågorna inte är marginella* i förhållande till andra utvecklingsfrågor.

Utarmningen av naturresurser har aldrig gått så fort som idag

Sammanfattar vi den globala utvecklingen under de senaste decennierna kan vi notera att världen till synes har blivit en bättre plats att leva på. Levnadsstandarden i både fattiga och rika länder har förbättrats dramatiskt för många människor. Men, och det är allvarligt, samtidigt har utarmningen av naturresurserna aldrig gått så fort som idag!

Ett mycket tydligt exempel är den snabba ekonomiska utvecklingen i Kina. Under det sista decenniet har BNP-tillväxten varit hög och många ekonomer har imponerats. Men det har skett till priset av en stor förslitning av landets naturresurser, t.ex. har grundvattennivån under den stora jordbrukslätten i norra Kina sjunkit kraftigt, de senaste åren lokalt med nästan 3 m per år. I Peking har grundvattennivån sjunkit med ca 50 m under de senaste 30 åren. Nu har de kinesiska ledarna börjat bli medvetna om miljöproblemen, men det är en kapplöpning med tiden om man lyckas vända utvecklingsarbetet i hållbar riktning.

Tyvärr är situationen i Kina inte ovanlig. En ekonomisk utveckling som i själva verket är ohållbar, uppfattas alltför ofta som något positivt, p.g.a. att det ofta dröjer en tid innan miljöproblemen visar sig. Sambanden med miljöförstörelsen inses inte förrän skadorna redan har skett. Kostnaderna för att rätta till skadorna får ofta bäras av andra än dem som tillgodogjort sig tillväxtens vinster. Listan på sådana exempel kan göras lång, ett finns i rutan här ovanför. Ett annat exempel är den globala produktionen av kemikalier som har ökat från 7 till 400 miljoner ton sedan andra världskriget och ökningen ser ut att fortsätta. De an-

Läs mer

- Aktuell *Global Environmental Outlook Year Book*, UNEP. Publiceras årligen.
- Aktuell *State of the World*, *Worldwatch Institute*. Publiceras årligen.
- Aktuell *World Resources*, *World Resources Institute*. Publiceras årligen.
- www.unep.org
- www.iucn.org
- www.iied.org
- www.wri.org
- www.worldwatch.org

Överfiske i Victoriasjön

Victoriasjöregionen i Östafrika har f.n. en befolkningsökning som är bland de högsta i världen. Fattigdomen är utbredd. Fisket har traditionellt varit den huvudsakliga källan till animaliskt protein.

Under 1950-talet planterade engelsmännen in nilabborre i sjön. Det är en främmande art, en rovfisk, och på bara ett par decennier reducerades de 400 fiskarterna i sjön till ett tiotal. Men en liten sardinliknande fisk, som kallas omena, klarade sig.

Omena är mycket näringsrik och har traditionellt varit viktig för den fattiga befolkningens möjligheter att få tag på animaliskt protein.

Under 1990-talet gjordes stora satsningar på det kommersiella fisket, inriktat på export av framför allt nilabborre, bl.a. till EU. Utbyggnaden blev möjlig tack vare stöd från utvecklingsbanker och biståndsorgan. Fiskeindustrin har snabbt effektiviserat fisket och ökat fångsterna. Resultatet har blivit arbetslöshet bland fiskarbefolkningen och minskad tillgång till nilabborre i sjön, varför en del av de relativt nybyggda fiskefabrikerna nu har "råvarubrist".

Men industrin har nu också sett det kommersiella värdet av omena som hönsfoder (genom dess höga proteinvärde). Därför fångas nu mycket mer omena med me-

toder som gör att också småfisk följer med och fortplantningen hotas.

Idag har det blivit svårt för lokalbefolkningen att få tillgång till omena, vilket främst drabbar barnen. Flera biståndsorganisationer har därför börjat importera proteintillskott som delas ut på hälsostationer na...

Mycket lite av de vinster, som fiskeindustrin har gjort under den här för dem lönsamma tioårsperioden, har återinvesterats i Victoriasjöregionen.

Källa: *Big Fish Small Fry*, Senter for Utvikling og miljø, Oslo, 2001.

vänds i industri och jordbruk världen över. Hanteringen har ofta brister t.ex. genom läckage från lager eller från industrimark där kemikalieresster kan ha ackumulerats över lång tid. Effekterna – som kommer att vara påtagliga lång tid framöver – drabbar främst fattiga människor, t.ex. genom att övergivna lager ofta ligger i fattiga kvarter, där människorna överlever bl.a. genom att leta avfallsrester.

Miljöförstörelsen idag – som ibland sker i namn av fattigdomsbekämpning – går snabbt och innebär en dramatisk situation för alla som arbetar med utvecklingsfrågor. Det krävs medvetenhet och systematiska ansträngningar för att vända trenden och i stället skapa en hållbar utveckling. Utmaningen är att lyckas med det, trots andra pågående globala förändringslinjer som pekar i motsatt riktning och som försvaras av starka intressen.

Livsnödvändiga ekosystem är hotade

Människans aktiviteter leder till en erosion av basen för vår existens. Omfattningen av vår påverkan av miljön och ekosystemen redovisades samlat för första gången i Millennium Ecosystem Assessment (MA)⁶, en FN-ledd femårig studie. MA studerade, på global nivå, tillståndet av 24 olika s.k. ekosystemtjänster. Dessa ekosystemtjänster omfattar bl.a. matproduktion (grödor, fisk m.m.), fiberproduktion (skog, bomull m.m.), färskvatten, naturmediciner, klimatreglering, pollinering, skydd mot naturkatastrofer, rening av luft o.s.v. Av dessa 24 livsnödvändiga tjänster fann MA att 15 är allvarligt hotade eller på nedgång. De som främst drabbas av detta är de människor som är direkt beroende av naturen och ekosystemtjänsterna för sin överlevnad, vilket ofta är fallet för de fattiga.

Miljökonventionerna hjälpmedel i utvecklingsarbetet

De internationella miljööverenskommelserna, varav flera tillkom under och efter Riokonferensen 1992, är en av de vägar som världssamfundet använder för att markera ställningstaganden mot en fortsatt miljöförstörelse. De är därmed också viktiga för det konkreta biståndsarbetet. Några exempel:

- Klimatkonventionen tar upp frågor som rör energi- och transportsektorerna liksom områdena jordbruk och skog.

⁶ "Living Beyond our Means: Natural Assets and Human Wellbeing", Millennium Ecosystem Assessment, 2005.

- Montrealprotokollet för begränsning av ozonföroreande lösningsmedel och skydd av ozonlagret.
- Våtmarkskonventionen och konventionen om biologisk mångfald rör centrala frågor för vår framtida livsmedelsförsörjning.
- Stockholmskonventionen (eller ”POPs-konventionen”) syftar till att begränsa användningen av vissa kemikalier, s.k. ”Persistent Organic Pollutants”, se också rutan här nedanför.
- Transporter och handel med miljöfarligt avfall är frågor som tas upp i Basel- resp. Rotterdamkonventionerna.
- Konventionen om biologisk mångfald innebär bl.a. att staterna åtar sig att verka för att bevara, hållbart nyttja och rättvist fördela vinsterna av världens biologiska mångfald. Det är en fråga som har avgörande betydelse för människors överlevnad och för möjligheterna att förverkliga utvecklingsmålen om minskad fattigdom.

Sida har valt att engagera sig i stöd till åtta av de miljökonventioner som Sverige har anslutit sig till, p.g.a. av deras stora betydelse för fattigdomsrelaterade utvecklingsfrågor. Mest angeläget är att bidra till att våra samarbetsländer integrerar tankarna bakom konventionerna i det löpande utvecklingsarbetet.

Miljökonventionerna tar upp frågor som är viktiga i arbetet för hållbar utveckling och avgörande för möjligheterna att minska fattigdomen. De är därmed också viktiga hjälpmedel i dialogen med samarbetsländerna, både i samarbetsstrategiprocessen och i det löpande samarbetet kring pågående insatser.

Läs mer

- *Using Environmental Conventions in Development Cooperation*, Sida, Utrikesdepartementet, Miljödepartementet, 2004.
- www.unep.org/dec/

Till skydd mot farliga POPs⁷

I den s.k. POPs-konventionen (eller Stockholmskonventionen) listas ett antal kemikalier som undertecknarländerna förbinder sig att begränsa användningen av, eller helt förbjuda. Det handlar om ämnen som cirkulerar genom luft och vatten i en upprepad process av avdunstning och lagring, och som kan förflyttas i atmosfären eller i haven långt från ursprungskällan. De lagras upp i vävnaderna hos levande organismer och kan ge fosterskador, cancer och/eller försämrat immunförsvar. De här ämnena finns t.ex. i bekämpningsmedel som idag används inom jordbruket.

Viktiga uppgifter för biståndet är t.ex. att stötta samarbetsländerna att göra sig av med befintliga lager av sådana bekämpningsmedel, att bidra till att sprida kunskap om miljövänliga odlingsmetoder och att bygga upp kontrollsystem och institutioner, bl.a. för att länderna ska kunna visa att produkter som erbjuds till export inte har varit utsatta för den här typen av kemikalier.

Källa: *Using Environmental Conventions in Development Cooperation*, Sida, Utrikesdepartementet, Miljödepartementet, 2004.

Sidas uppgift är att skapa förutsättningar

Sida har ett miljöuppdrag som funnits sedan 1988 och som nyligen bekräftats och betonats genom riksdagens beslut 2003 om en ny Politik för Global Utveckling (PGU)⁸. Baserat på detta uppdrag har Sida utvecklat ett miljöledningssystem, bestående av en miljöpolicy, en handlingsplan och årliga rapporter till regeringen.

Miljöpolicyen beskriver mål, synsätt, arbetsmetoder och prioriteringar. Den knyter an till en grundtanke som är gemensam för all Sidas verksamhet. Det är samarbetsländernas egen kapacitet att analysera och hantera miljöfrågorna som skall stärkas och utvecklas.

⁷ POP står för Persistent Organic Pollutants.

⁸ ”Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling”, Prop. 2002/03: 122.

Läs mer

- Sidas miljöledningssystem – Policy och handlingsplan för en miljömässigt hållbar utveckling, Sida, 2006 (engelsk titel: Sida's Environmental Management System – Policy and Action Plan for Environmentally Sustainable Development).
- Sida's Policy for Capacity Development, Sida, 2000.
- Manual for Capacity Development, Sida, 2005.
- Paris Declaration on Aid Effectiveness, OECD High Level Forum, 2005.

Det är utvecklingsländerna eget ansvar att bekämpa fattigdomen i sina länder och att hushålla med naturresurserna på ett hållbart sätt. Men världssamfundet har ett ansvar för att på olika sätt bidra till detta, bl.a. genom biståndet. Sida och andra givare kan medverka genom att skapa förutsättningar. Kärnan i utvecklingssamarbetet är kapacitetsutveckling – att bidra till ökad kunskap och att bygga varaktiga institutioner.

Denna grundtanke har getts förnyad aktualitet genom den s.k. Parisdeklarationen⁹ i februari 2005, där lokalt ägarskap över biståndsinsatserna betonades. Kapacitetsutveckling ses som en inhemsk process bestående av att frigöra, utveckla, stärka och underhålla kunskaper, kompetens och institutioner. Processen måste ledas inifrån landet, med biståndsgivarna i en stödjande roll.

Samarbetsländernas behov är grunden för biståndet och de lokala förutsättningarna spelar en avgörande roll. Vi kan alltså inte tala om *en* form för hållbar utveckling, men vi kan konstatera att miljöhänsyn alltid är en central förutsättning.

En avgörande princip för Sida är att miljöperspektivet ska integreras i alla insatser och i arbetet inom alla Sidas avdelningar, s.k. mainstreaming. Därför har Sida en regel som säger att en miljökonsekvensbedömning är obligatorisk som del i beslutsunderlaget inför varje insats (se sid 36). Vikten av miljökonsekvensbedömningar betonas också i Parisdeklarationen. Det kräver kunskap både hos Sida, hos Sidas samarbetspartners och hos dem som medverkar i genomförandet av insatserna. Insatser för att bygga upp samarbetsländernas egen kapacitet att analysera och hantera sina miljöproblem – och att sköta miljö- och naturresursplanering – ska prioriteras.

Steg på vägen:

Miljömedvetande i Laos

I Laos har Sida sedan 2001 medverkat i att bygga upp en laotisk miljömyndighet, Science, Technology and Environment Agency (STEA). Syftet är att stärka myndigheten, men också att stärka miljömedvetenheten i samhället – i statsförvaltningen som helhet (inklusive den politiska ledningen) och hos den laotiska allmänheten.

Miljöperspektiv i Tanzanias fattigdomsstrategi

Miljöperspektivet har tidigare fått begränsat utrymme i flertalet nationella fattigdomsstrategier. Svag kapacitet hos ländernas miljömyndigheter och bristande förståelse för sambanden mellan miljö, ekonomisk tillväxt och fattigdom, är troliga förklaringar.

Men nu börjar det finnas goda exempel på hur miljöperspektivet integreras i fattigdomsstrategierna. Ett sådant är Tanzanias National Strategy for Growth and Reduction of Poverty, NSGRP (2004). Strategin har ett uttalat miljömål och ett stort antal indikatorer om fattigdom och miljö har tagits fram – en stor förbättring jämfört med

Tanzanias första nationella fattigdomsstrategi. I den nya strategin har miljöfrågorna integrerats på ett systematiskt sätt genom hela strategiprocessen.

Miljöledning i Östersjöregionen

Baltic University Programme är ett nätverk där 160 universitet och högskolor i Östersjöregionen medverkar. Inom programmet utvecklas högskoleutbildning i miljöledning och utbildning av lärare.

Utbildningsmaterialet som skapas inom detta projekt kommer att användas i undervisningen. Det förväntas att ca 2000 studenter kommer att delta i kurserna fram till 2006.

Stopp för ozonförstörande utsläpp i Kina

Hälften av världens utsläpp av kemikalier som förstör ozonskiktet sker i Kina. Men Kina har undertecknat Montrealprotokollet och följt dess krav att frysa 1999 års utsläppsnivåer. Kina har också gjort framsteg i strävandena att halvera användningen av ozonförstörande lösningsmedel.

De här stegen på vägen har möjliggjorts av att svenska experter i teknik- och kompetensutveckling har medverkat i ett projekt som genomförts i samarbete med UNDP.

Sidas internationella utbildningsprogram

Inom ramen för Sidas internationella utbildningsprogram ges ett stort antal utbildningar – ca 1/3 – som utgår från frågor om hållbart utnyttjande av naturresurser och omsorg om miljön. Programmen har i första hand en global deltagarkrets, men alltför är riktade till en viss region och kan utgå från regionens specifika frågeställningar.

Översyner över hur miljöperspektivet behandlas inom ramen för utbildningsprogrammen har gjorts 2003 och 2005. De har resulterat i att (a) integreringen av miljöfrågor i samtliga program har förstärkts och (b) att programutbudet inom området hållbart utnyttjande av naturresurser och omsorg om miljön uppdaterats för att ligga i linje med Sidas aktuella prioriteringar.

⁹ "Paris Declaration on Aid Effectiveness", OECD High Level Forum, 2005.

Effektiv fattigdomsbekämpning förutsätter miljöhänsyn

Alltför vanligt tankefel: "Utveckling först och miljöhänsyn sedan..."

Ibland hör man argumentet att "ni i Europa började inte ta hänsyn till miljön förrän ni hade kommit tillrätta med fattigdomen; vi i utvecklingsländerna har inte råd att göra på annat sätt än vad ni gjorde – även om det innebär att vi skadar miljön ytterligare under tiden som vi bygger upp vår levnadsstandard och skaffar oss mera kunskap."

Sidas ställningstagande är det rakt motsatta. Utvecklingsfrågorna är i dag av en sådan karaktär att det inte går att komma tillrätta med fattigdomen (vare sig på kort eller lång sikt) om man inte samtidigt tar miljöfrågorna på allvar. De miljöskador det är fråga om (t.ex. sänkta grundvattennivåer eller jorderosion) innebär ofta en förlust för all framtid för möjligheterna till fortsatt produktion. Målet att halvera andelen fattiga i världen till år 2015 är omöjligt att nå, om man inte tar hänsyn till de naturresurser och den miljö som vi är beroende av och ska bygga vår försörjning på.

Men det är också sant att miljöhänsyn måste tas på allvar både i fattiga och rika länder. Vi har ett gemensamt ansvar!

Medveten fattigdomsanalys

Sida deltar aktivt i den internationella diskussionen om fattigdom och har sammanfattat verkets erfarenheter och framtida ambitioner i "*Perspektiv på fattigdom*". Skriften redovisar ett förhållningssätt i synen på fattigdomsbekämpning som ska vara vägledande i allt Sidas arbete. En grundtanke är att fattigdom är dynamisk, mångdimensionell och beroende av sitt sammanhang. Därför krävs en holistisk ansats och en medveten fattigdomsanalys.

"*Perspektiv på fattigdom*" betonar miljödimensionerna i fattigdomsbekämpning (tillsammans med politiska, sociala och ekonomiska dimensioner): "Fattiga människor är starkt beroende av naturresurserna för sin överlevnad, bland annat därför att bristen på privata resurser gör att gemensamma tillgångar blir mycket viktiga för dem. Det behövs bra jordar, produktiva skogar och fungerande vattensystem, ren luft och rent vatten för att de fattiga ska få mat, bostäder, ved eller andra energikällor och för att skydda deras hälsa. För en långsiktigt bärkraftig fattigdomsminskning måste naturresurserna därför brukas på ett hållbart sätt och miljön skyddas. Rovdrift på miljön är inte bara till skada för dagens fattiga utan hotar också framtida generationers försörjning."

Den sammanfattande bedömningen tål att upprepas: *Uthållig användning av naturresurserna och omsorg om miljön är därför en förutsättning för effektiv fattigdomsbekämpning.*

Läs mer

- *Miljö och fattigdom*, Sida, 2001 (engelsk titel: *The Environment and Poverty*).
- *Perspektiv på fattigdom*, Sida, 2002, (engelsk titel: *Perspectives on Poverty*).
- *Living Beyond our Means: Natural Assets and Human Wellbeing*, Millennium Ecosystem Assessment, 2005.
- *World Resources 2005 – The Wealth of the Poor: Managing Ecosystems to Fight Poverty*, WRI, 2005.

De fattiga drabbas hårt av miljöförstöringen

Sambanden mellan miljö och fattigdom har analyserats i Sidas skrift *”Miljö och fattigdom”*. Frågor av de här slagen tas upp: Hur ser sambanden ut mellan luftföroreningar, fattigdom och effektivt utvecklingsarbete? Är inte miljöhänsyn en lyx som riskerar att komma i vägen för projekt som behövs för att ge försörjning åt de fattiga? Tar inte miljöprojekt bort resurser från insatser som kunde ha gett mer utdelning i form av förbättrade levnadsförhållanden och flera arbetstillfällen för de fattigaste?

Slutsatserna visar att fattigdom både kan vara

- ett resultat av, eller
- en orsak till, och
- ett symtom på miljöförstöring.

Fattiga människor är de som drabbas hårdast av den pågående miljöförstöringen, ofta orsakade av andra än dem själva. Fattiga människor drabbas också hårdast när naturresurserna utarmas, eftersom de är mer direkt beroende av förnybara naturresurser för sin försörjning.

Fattiga människor kan också drivas att överutnyttja sin närmaste omgivning för att överleva – och därmed orsaka t.ex. jorderosion, avskogning och överbetning – vilket utarmar naturresurserna och därmed deras egen framtida försörjning.

Ofta är de fattiga väl medvetna om miljöeffekterna, men saknar nödvändiga resurser för att förhindra dem. Ofta saknar de också legala rättigheter till ekosystemen och utesluts från beslutsprocesserna avseende förvaltning av naturresurserna. Att detta faktum är en strategiskt viktig nyckel till framgångsrikt förändringsarbete, betonas i rapporten *”World Resources 2005 – The Wealth of the Poor”*. Om stöd ges till de fattiga så att de själva kan ta ansvar för naturresurserna i sin närmiljö, leder det till snabba ekonomiska förbättringar! Se rutan.

Framgångsrikt markvårdsprojekt i Tanzania

De mest framgångsrika naturvårds-metoderna är ofta förankrade i lokal kunskap. I Tanzania har det s.k. HASHI-projektet blivit mycket framgångsrikt i att stoppa den pågående jordförsämringen genom att återgå till traditionella former för naturresursanvändning.

Genom arbetet inom HASHI har suku-ma-folket i Shinyanga-regionen återupptagit sitt s.k. ngitili-system för att styra hur boskapen betar marken. Nu används systemet inte bara för att tillgodose behovet

av foder till djuren, utan också för att återställa skogsmark och säkra vattentillgången i de torra markerna.

Genom projektet har hushållen i området bättre inkomster och mer näringsrik mat, samtidigt som förhållandena förbättrats för träd, fåglar och däggdjur.

Källa: *World Resources 2005 – The Wealth of the Poor: Managing Ecosystems to Fight Poverty*, WRI, 2005.

Miljöperspektivet viktigt i strategier för fattigdomsbekämpning

Olika länders nationella strategier för fattigdomsbekämpning, så kallade PRS (Poverty Reduction Strategies), spelar en central roll i utvecklings-samarbetet. Om miljöperspektivet inte analyseras och lyfts fram i PRS är utrymmet för Sida att driva dessa frågor mycket begränsat. En kartläggning av PRS-dokument gjord av Världsbanken visar på betydande brister i ländernas analys av miljösituationen och naturresursers betydelse för fattigdomsbekämpning. Reformförslag som riskerar att förvärra

miljösituationen för de fattiga är ofta bristfälligt analyserade. Men det finns tecken på att den andra generationens PRS på ett väsentligt bättre sätt beaktar miljöperspektivet, med Tanzania och Ghana som två exempel.

Sida och andra givare kan bidra till att regeringarna får ett bättre beslutsunderlag vid framtagandet av en PRS. Det kan ske genom stöd till kapacitetsutveckling och analysarbete inom miljö och naturresursområdet. Uppföljningsrollen är också viktig. När en PRS är klar kan Sida till exempel använda möjligheten att vid årliga budgetuppföljningar föra en dialog med regeringen om förverkligandet av olika miljörelaterade åtaganden i PRS.

Läs mer

- *PRS Sourcebook, Chapter 11 Environment*, Världsbanken, 2002.
- *Status and evolution of environmental priorities in the Poverty Reduction Strategies*, Världsbanken, 2003.

Ekonomisk tillväxt och miljö

Kvardröjande myt

De samband mellan fattigdomsbekämpning och miljöhänsyn som vi redovisat i föregående avsnitt erkänns inte alltid, bl.a. därför att det finns en kvardröjande myt om att ekonomisk tillväxt, oavsett vad den grundar sig på, löser både miljö- och fattigdomsproblemen.

Men ekonomisk tillväxt som mått på utveckling är en föråldrad och otillräcklig definition, genom att de flesta traditionella ekonomiska modellerna inte räknar med tillväxtens kostnader. För att få bättre mått på hållbar utveckling är det viktigt att utgå från att tillväxtens innehåll är det avgörande – och att räkna med både intäkter och kostnader.

Läs mer

- *Tillväxt och miljö*, av Thomas Sterner, Sida, 2002, (engelsk titel: *Growth and the Environment*).
- *Instruments for Environmental Policy*, av Thomas Sterner, Sida, 2003.

Vad kostar förbrukade naturresurser?

Hur mycket kostar det när vattnet i en flod förorenas? Eller när våtmarker fylls igen och dräneras? Hur kan ekonomiska styrmedel användas för att bidra till hållbar utveckling?

En svaghet i de flesta av dagens ekonomiska modeller är att de inte fångar in de ekologiska tjänster som naturen och ekosystemen svarar för och som oftast inte är möjliga att ersätta om de har förstörts. Men i de

Minskade vattenreningskostnader genom att skog bevaras

Miljöekonomiska analyser av städers vattenreningskostnader har visat att det ofta är bättre ur ekonomisk synvinkel att bevara skog i uppströms avrinningsområden än att hugga ner den och samtidigt tvingas investera i vattenreningsverk i städerna. Tack vare ekologiska tjänster såsom filtrering och hydrologisk balansering av regnvatten ger skogar viktiga samhällsekonomiska vinster utöver det direkta timmervärdet.

Ansvariga i delstaten New York har utnyttjat detta faktum i sin vattenplanering. Genom att kompensera eller köpa ut uppströms skogsägare i syfte att bevara skogen har de minskat sina vattenreningskostnader och samtidigt skapat nya stora områden för rekreation och tu-

rism. Liknande exempel på miljöekonomisk vattenrening, som baseras på skogens ekosystemtjänster, finns också i flera utvecklingsländer.

Källor: New York City's Water Supply System, <<http://NYC.gov/html/dep/>>

Payments for Environmental Services, av Stefano Pagiola & Platais Gunars, Världsbanken, 2002.

From Goodwill to Payments for Environmental Services: A Survey of Financing Options for Sustainable Natural Resource Management in Developing Countries, av Pablo Gutman, WWF Macroeconomics Program Office, Washington, 2003.

analyser som gjorts av de här frågorna framgår ändå tydligt att tillväxt av traditionellt slag drar med sig kostnader som på inget vis är marginella – exemplet med minskade vattenreningskostnader (se rutan) är troligen ganska typiskt.

Kinas ekonomiska utveckling visar en snabb BNP-tillväxt, i genomsnitt ca 10 % per år sedan 1980. Flera viktiga framsteg har gjorts inom miljöområdet, men fortfarande skapas en stor del av BNP-tillväxten genom omfattande förbrukning av naturresurser. Den ökande produktionen inom industri och jordbruk har också ökat utsläppen av olika föroreningssämnen. Exempelvis har koldioxidutsläppen mer än fördubblats sedan 1980 och uppgår nu till mer än 3200 miljoner ton koldioxid per år. Det har fört upp Kina till att vara världens näst största utsläppsland efter USA. Kinas årliga kostnad för avskogning, förbrukning av energiresurser (kol, naturgas, olja) och mineraler, och utsläpp av partiklar och koldioxid beräknades 2001 till 6,3 % av BNI¹⁰. Detta motsvarar drygt 71 miljarder US\$ per år. Siffran är dock en minimikostnad eftersom andra miljökostnader, på grund av t.ex. minskad biologisk mångfald, utfiskning, jorderosion, föroreningar och överutnyttjande av vattenresurserna, ännu inte har beräknats.

Exemplet Kina visar att – om man beaktar miljökostnaderna – den ekonomiska tillväxten i både rika och fattiga länder är mindre än vad människor i allmänhet tror – inklusive många ekonomer. I själva verket har många länder en negativ ekonomisk tillväxt om man också beräknar kostnaderna för miljöförstöring och naturresursförslitning.

Genuint nationellt sparande – GNS

Genuint nationellt sparande (GNS)¹¹ är ett mått som har utvecklats för att korrigera det traditionella måttet för sparande genom att komplettera med justeringar för förbrukning av kol, olja, gas, skog och mineraler, koldioxidutsläpp, förslitning av byggnader och infrastruktur.

Fortfarande är GNS ett osäkert mått eftersom det inte finns säkra statistiska underlag till många av de data som ska ingå. Det är inte heller ett heltäckande mått eftersom det inte fångar upp effekterna av t.ex. försämrade ekosystemtjänster, minskad biologisk mångfald, luft- och

Läs mer

- Aktuell *World Development Indicators Report*, Världsbanken. Publiceras årligen.
- Aktuell *Little Green Data Book*, Världsbanken. Publiceras årligen.
- *Where Is the Wealth of Nations?*, av Kirk Hamilton m.fl., Världsbanken, 2005.
- www.povertyenvironment.net

Etiopien har negativt GNS

År 2000 sparade Etiopien officiellt 9,1 % av BNP, men GNS-måttet, det genuina sparandet, var -7,3 %, dvs. negativt. Det som framför allt drog ner siffrorna var avskogningen, som under året uppgick till 12,4 % av BNP, vilket motsvarade USD 720 miljoner. Siffrorna innefattar endast värdet av det förbrukade kommersiella timret och tar inte med de ekosystemtjänster och den biologiska mångfald som går förlorad, eller kostnaderna som uppstår p.g.a. den ökande jorderosionen.

Orsakerna till avskogningen bottnar i fattigdom, brist på alternativa energikällor och odlingsmark, samt svaga äganderätter.

Med kraftig befolkningstillväxt och negativt sparande urholkas Etiopiens försörjningsmöjligheter och om ingenting görs, är utvecklingen ohållbar ekonomiskt, socialt och miljömässigt.

Tre år senare, 2003, hade avskogningen ökat ytterligare till 13,4 %, men GNS-måttet hade ändå blivit positivt (2,1 %), tack vare ökade investeringar i utbildning och att den offentliga och privata konsumtionen minskat som andel av BNP.

Källor: *World Development Indicators Report*, Världsbanken, 2002, och *Little Green Data Book*, Världsbanken, 2005.

¹⁰ Källor: "World Development Indicators Report" (www.worldbank.org).
International Energy Agency (www.iea.org).

UN Framework Convention on Climate Change (<http://unfccc.int/2860.php>).

¹¹ "Genuine National Savings". Benämns ibland "justerat nettosparande" (adjusted net savings).

vattenföroreningar, överutnyttjande av fiskeresurserna och jorderosion. Ändå ger de här uppgifterna värdefulla internationella jämförelser mellan länder avseende på faktiskt sparande.

Negativt GNS tyder på att landet förbrukar sitt kapital. Om det pågår över längre tid samtidigt som befolkningen ökar, urholkas framtida generationers ekonomiska förutsättningar. Det är en stark signal om att landets ekonomiska utveckling är ohållbar.

Miljöinvesteringar är lönsamma

Miljöhänsyn i utvecklingsarbete innebär att man kan undvika framtida kostnader. Dessutom är det så att miljöinvesteringar ofta leder till omedelbara samhällsekonomiska vinster. Ett exempel på detta gäller dricksvatten. Vatten är ju en av mänsklighetens ödesfrågor – fortfarande saknar var femte människa säkert vatten. Men enligt en studie av Stockholm International Water Institute resulterar varje investerad dollar i vattensektorn i en samhällsekonomisk vinst på mellan 3 och 34 dollar!¹² Variationen beror på skillnader mellan länder och möjlig teknik för investeringen. Vinsterna handlar om förbättrad hälsa och lägre sjukvårdskostnader, ökade arbetsinsatser i jordbruk och industri, högre hushållsinkomster. De investeringar som krävs för att nå de vattenrelaterade millenniemålen har beräknats till 11,3 miljarder dollar. Men de sammanlagda samhällsekonomiska vinsterna beräknas till 84 miljarder dollar!

Denna bild bekräftas i en rapport¹³ till FN-toppmötet i New York 2005, där flera liknande exempel ges, bl.a.:

- Varje dollar som investeras för att bekämpa jordförsämring och markförslitning betalar sig med åtminstone tre dollars samhällsekonomisk vinst.
- Varje dollar som investeras i skydd av korallrev återbetalar sig minst fem gånger, bl.a. i form av förbättrade fiskemöjligheter och ökad turism (främst ökat intresse bland sportdykare).

Exemplen ovan gäller samhällsekonomiska vinster. Men på många områden är det så att miljöinvesteringar är lönsamma också i ett snävt företagsekonomiskt perspektiv. Att starta med förebyggande miljöåtgärder snarare än att vidta städningsinsatser i slutet av en produktionsprocess är t.ex. ett lönsamt sätt att hantera problem med giftiga kemikalier.

Utveckling inom naturens ramar

För Sida är de här tankarna uppfordrande. Vi har ett uppdrag att bidra till ekonomisk tillväxt men vi har också ett miljöuppdrag – vi kan inte tillåta oss att fortsätta arbeta med ekonomiska modeller som bortser från miljökostnaderna. Vi behöver arbetsmodeller för utveckling som sker inom naturens ramar i stället för på naturens och miljöns bekostnad. En fattig fiskarfamilj behöver utan tvekan mer mat på bordet och ökade inkomster, men i denna strävan är det inte självklart att större nät och snabbare båtar ger mer – de kan tvärtom leda till utfiskning och förvärrad fattigdom.

Läs mer

- *Managing Environmental Wealth for Poverty Reduction*, av D. Pearce, Poverty and Environment Partnership, 2005
- *Building a Healthy Economy: Chemicals Risk Management as a Driver of Development*, av Rachel Massey, Kemikalieinspektionen, 2005

¹² "Making Water a Part of Economic Development", SIWI & WHO, 2005

¹³ "Managing Environmental Wealth for Poverty Reduction", av D. Pearce, Poverty and Environment Partnership, se www.povertyenvironment.net.

Steg på vägen:

Utveckling av miljöindikatorer

Information om kostnaderna för länders naturresursförbrukning mellan 1970-2000 finns tillgänglig på www.worldbank.org/environmentaleconomics/. Denna information hjälper till att belysa hållbarheten i länders ekonomiska sparande och naturresursutnyttjande. Denna nya typ av miljöindikatorer har visat sig mycket användbar i dialogen med samarbetsländerna, i strategisk miljöanalys och i utvecklingen av samlagsstrategier.

Världsbankens arbete inom detta område har till stor del möjliggjorts med Sidas fleråriga stöd. Stödet har också bidragit till att lyfta fram miljö- och hållbarhetsfrågorna inom Världsbanken.

Samband mellan makroekonomiska beslut och fattigdom

Sida ger stöd till programmet *Macroeconomics for Sustainable Development Programme Office* som drivs av WWF International. Syftet är att undersöka sambanden mellan makroekonomiska beslut och deras inverkan på fattigdoms- och miljösituationen, både lokalt och globalt.

Resultaten används bl.a. för att ge information till beslutsfattare om effekter av olika ekonomiska och politiska beslut. Programmet har t.ex. tagit fram en handledning för miljökonsekvensbedömning i samband med makroekonomiska reformprogram.

Miljö är ingen sektor

Komplexa samband

Något som vi velat framhäva i de tidigare avsnitten är att problemen måste analyseras i ett helhetsperspektiv – utifrån de lokala förutsättningarna men i ljuset av den allmänkunskap som finns om fattigdomens orsaker och miljöfrågornas betydelse.

De insatser som krävs berör ofta flera olika samhällssektorer samtidigt, och sambanden är ofta komplexa. Problemen och orsakerna är av gränsöverskridande natur och kan inte alltid lösas genom insatser enbart inom en viss sektor i ett enskilt land. Vad som krävs är samarbete mellan länder och mellan olika sektorer. Därför är det nödvändigt med samordning och nätverkskontakter både inom Sida och i våra samarbetsländer.

Ohälsa är ofta miljörelaterad

WHO:s lista över de största hälsoriskerna i utvecklingsländerna har en stark slagsida mot miljöfaktorer. Listan omfattar undernäring, förorenat vatten, bristfälliga sanitetsförhållanden, osäkert sex, järnbrist och rök från vedeldning inomhus.

Statistiken visar att en tredjedel av alla sjukdomsfall i världen beror på miljöfaktorer, och att andelen är större i utvecklingsländerna. T.ex. dör varje år 1,8 miljoner människor i världen p.g.a. förorenat vatten, framför allt i diarrésjukdomar. Nio av tio sådana dödsfall drabbar barn och praktiskt taget alla inträffar i utvecklingsländerna.

Hälsa och miljö – några exempel

Marknära ozon, samt sotpartiklar och andra luftföroreningar har lett till ökade hälsorisker de senaste årtiondena genom att de kan utlösa eller försvåra problem i luftvägarna och hjärtat. Riskerna är störst för barn och äldre.

Källa: Global Environmental Outlook 3, UNEP, 2002.

Den utbredda användningen av kemiska bekämpningsmedel och antibiotika har resulterat i ökad motståndskraft

hos de bakterier, parasiter och smittospridande insekter som man vill kontrollera. En konsekvens är ett 30-tal nya infektionssjukdomar (t.ex. Ebola och Lassa).

Effekterna förstärks av andra miljöförändringar. T.ex. har avskogningen (och den pågående avsaltningen i mangroveområdena) bidragit till ökad malaria i Afrika.

Källa: World Resources 1998-99; Environmental Change & Human Health, WRI, 1998.

Det är de fattiga som i första hand drabbas, eftersom de exponeras för fler hälsorisker i sin närmiljö. De har också sämre möjligheter att skydda sig mot skadliga utsläpp som påverkar luft och vatten – vare sig föroreningarna kommer från industrier eller bristande sanitet i bostadsområdena.

Hälsostatistiken illustrerar också påtagligt konsekvenserna av de sneda konsumtions- och produktionsmönstren i världen. I de fattiga länderna finns idag ca 170 miljoner undernärda barn, av vilka tre miljoner kommer att dö i år. Samtidigt kommer en halv miljon vuxna i Nordamerika och Europa att dö i år p.g.a. sjuklig fetma – orsakad av överkonsumtion. Undernäring och sjuklig fetma räknas inte till miljörelaterade sjukdomar, men de har definitivt samband med brister i hushållningen av världens naturresurser.

De åtgärder som krävs är både politiska och tekniska och hör inte bara hemma inom hälsosektorn. Lösningarna förutsätter förbättringar av toaletter, bostäder, vattenförsörjning, reningsanläggningar, kemikalieanvändning, jordbruksmetoder, etc.

Hiv/aids och miljö

Ett av de allvarligaste samhällsproblemen i världen i dag är hiv/aids-epidemin. Hiv/aids leder till ökad sjuklighet och död, framför allt bland människor i produktiv ålder – vad betyder det för miljöarbetet?

En omedelbar effekt för hushåll och lokalsamhällen är minskad tillgång till arbetskraft. Följden blir ofta att odlad areal och antal grödor minskar, att odlingarna inte kan skyddas mot skadeinsekter och sjukdomar och att nödvändiga markvårdsåtgärder inte kan utföras. Detta innebär att produktion och inkomster minskar snabbt samtidigt som behovet av resurser ökar kraftigt (till mediciner, begravningskostnader mm). Om hushållet också tvingas sälja mark, husdjur eller redskap försämras situationen ytterligare. Det akuta behovet av reda pengar tvingar dessutom ofta fram kortsiktiga lösningar, t.ex. trädfällning för att sälja virke eller tillverka träkol vilket kan bidra till avskogning och markförstöring.

En annan omedelbar konsekvens är att kunnande försvinner när människor i produktiv ålder dör i aids. Det leder bl.a. till att kunskapsförmedling mellan generationerna försvåras, t.ex. om jordbruksmetoder och lokala odlingsförhållanden. Detsamma gäller andra kunskaper och erfarenheter om den egna miljön och naturresurshushållning.

Om välutbildade och erfarna personer inom nationella miljömyndigheter insjuknar och dör i aids kan det innebära ökande problem med bristande kapacitet inom administrationen och kunskapsförluster som är svåra att ersätta på kort sikt. En annan konsekvens är att miljöfrågor kan skjutas åt sidan inför mer akuta problem och att resurser som kunde ha gått till miljöarbete måste användas för att hantera effekterna av hiv/aids.

Läs mer

- *Health and Environment*, av Marianne Kjellén, Sida, 2001.
- *Health is Wealth*, Sida, 2002.
- *Pure Water – Strategy for Water Supply and Sanitation*, Sida, 2004.
- *Aktuell World Health Report*, WHO. Publiceras årligen.

Läs mer

- *Miljö, naturresurser och hiv/aids*, Sida, 2003, (engelsk titel: *The Environment, Natural Resources and HIV/AIDS*).

Steg på vägen:

Ekologisk sanitet

Sida har under många år stött metodutvecklingsarbete avseende ekologisk sanitet, dvs. sanitetssystem till låg kostnad baserat på principen att återföra näringsämnen (från avföring och urin) till jordbruksmark. Erfarenheterna har nu omsatts i programmet EcoSanRes som

har projekt i 18 länder och syftar till kapacitetsutveckling och fortsatt kunskaps-spridning.

Nätverk för regnvatten

Att utveckla metoder för att nyttiggöra sig regnvatten är angeläget, både för en hållbar försörjning av dricksvatten med hög

kvalitet och för att utnyttja regnvattnet i jordbruket så effektivt som möjligt. Sida har medverkat till att bygga upp ett nätverk av personer och organisationer som arbetar med regnvattenfrågor. Nätverket finns i 12 afrikanska länder och fem länder i Sydafrika, och fungerar både inom respektive land och för samverkan mellan länderna.

Den typ av insatser som kan tänkas få positiva effekter är stöd till arbetsbesparande åtgärder inom jordbruk och markvård, men även t.ex. hjälp med snabbväxande träd för bränsle och inkomster. Hiv sprids snabbast bland de mest utsatta och till dessa hör främst unga kvinnor och flickor. Stödåtgärder som ger kvinnor ökade inkomster leder till att minska deras utsatthet och sådana insatser kan därmed också bidra till att bromsa hiv/aids-epidemin.

Miljö och jämställdhet

Det är angeläget att anlägga ett könsrollsperspektiv i allt utvecklingsarbete. Jämställdhet mellan kvinnor och män anges som ett av de åtta huvuddragen i Sveriges politik för global utveckling¹⁴, och det betonades i den politiska deklarationen vid världstoppmötet i Johannesburg. ”Vi förbinder oss att säkerställa att kvinnors frigörelse och möjligheter att få makt och inflytande över sina liv, samt jämställdhet mellan könen, integreras i all verksamhet inom ramen för Agenda 21, Millennieutvecklingsmålen och Johannesburgtoppmötets genomförandeplan.”¹⁵

Vad är då viktigt att tänka på när könsrolls- och miljöperspektiven integreras? En central utgångspunkt är att allt utnyttjande av naturresurser i större eller mindre grad är beroende av relationerna mellan de män och kvinnor som finns i den aktuella miljön. En analys av utvecklingsförutsättningarna måste därför alltid innefatta en analys av hur relationerna mellan könen påverkar beslutsfattande och genomförande. Utgångspunkten är att miljöarbetet nästan aldrig är könsrollsneutralt.

Ansvar för sopor och hushållsavfall ligger ofta på kvinnorna. När boendet förtätas alltmer, t.ex. i storstädernas randområden, blir avfallshanteringen mer och mer arbetskrävande om den ska göras på ett miljömässigt acceptabelt sätt. Därför blir en könsrollsanalys viktig i samband med att utveckla metoder för förbättrad avfallshantering – annars är risken stor att de lösningar som provas inte kan genomföras för att de på ett orimligt sätt ökar kvinnornas arbetsbörda.

Ett annat exempel: För att stoppa jorderosion och därmed bibehålla eller öka avkastningen i jordbruket vet man idag ganska väl vilken typ av markvårdsåtgärder som kan vara effektiva. Men för att kunna genomföra dem är det angeläget att ägandeförhållanden, rätten till ägarskap och tillgång till krediter, är tydliggjorda och erkända, så att den faktiska brukaren vågar tänka mer långsiktigt. När sådana förutsättningar analyseras och bedöms är det nödvändigt att granska eventuella skillnader mellan kvinnors och mäns rättigheter, möjligheter och roller.

Läs mer

- *Promoting Gender Equality in Development Cooperation*, policy, Sida, 2005.
- *Gender and the Environment in Development Cooperation*, av Irene Guijt, Sida, 1997.
- *Gender Makes the Difference*, faktablad, www.iucn.org

Steg på vägen:

Nätverk för kvinnor

Sida har stött uppbyggnaden av ett nätverk mellan kvinnoorganisationer i Kenya, Tanzania och Uganda, med syfte att ge kvinnorna möjlighet att utbyta erfarenheter och ge varandra stöd. Målet är att stärka kvinnorna i rollen som försörjare och att öka medvetenheten om att bevara naturens resurser.

Genom nätverket får kvinnorna en starkare röst i maktens korridorer och större möjligheter att påverka hur naturresurserna utnyttjas.

Rätten att äga mark

Stora satsningar görs på landsbygden i Burkina Faso för att bygga ut mödra- och

barnvården. Samtidigt satsar man på att stärka kvinnornas rättigheter när det gäller tillgång till mark för att bedriva jordbruk – i syfte att garantera familjernas tillgång till mat. Tillsammans bidrar det till att minska fattigdomen.

¹⁴ "Gemensamt ansvar: Sveriges politik för global utveckling", Prop. 2002/03: 122.

¹⁵ Punkt 20 i "Slutdokument från Världstoppmötet om hållbar utveckling", <http://www.undep.org/wssd>.

Biologisk mångfald en förutsättning för ekonomisk tillväxt

Den biologiska mångfalden¹⁶ är grunden för allt mänskligt liv – den spelar en helt avgörande roll för människors överlevnad och för en hållbar utveckling. Hur den biologiska mångfalden hanteras är en central fråga för möjligheterna att lyckas i kampen mot fattigdomen.

Det finns en direkt koppling mellan biologisk mångfald och möjligheten för ett ekosystem att fungera. Det är tack vare den biologiska mångfalden som jordbruksproduktionen fortsätter att fungera och haven fortsätter att bidra till vår matförsörjning. I rutan ges några exempel på beräkningar av de ekonomiska värdena av ekosystemtjänster.

Ekosystemtjänster i ekonomiska termer

Ungefär 40 % av den globala ekonomin är baserad på biologiska produkter och processer. Insektspollinering är t.ex. en ekosystemtjänst som vi tar för given, men det ekonomiska värdet för jordbruket globalt har uppskattats till minst USD 117 miljarder. På samma sätt gör kvävefixerande mikroorganismer stor nytta för jordbruket – de fixerar varje år 90 miljoner ton kväve till ett uppskattat värde av USD 50 miljarder.

Det samlade värdet av jordens ekosystemtjänster har av några forskare beräknats till USD 33 triljoner per år. Den globala BNP:n är ungefär hälften så stor.

Källor: Conserving Biological Diversity in Agricultural/Forestry systems, av Pimental m.fl., 1992, och The value of the world's ecosystem services and the natural capital, av Constanza m.fl., 1997.

Forskarna bakom dessa studier påpekar att osäkerheten i de ekonomiska värderingarna är mycket stor, men man säger också att siffrorna säkert är en underskattning av det verkliga värdet. Sambanden mellan biologisk mångfald och internationell handel diskuteras med stor prioritet inom t.ex. WTO. Kontroll över genresurserna och fördelning av de vinster som uppstår vid dess användning är en av ödesfrågorna för framtiden.

Det är tyvärr så att hittillsvarande utveckling har tärt på den biologiska mångfalden och idag är många ekosystem försvagade. Idag försvinner växter och djur – både vilda arter och odlade sorter – i en allt snabbare takt. Om nuvarande utveckling tillåts fortsätta bedöms 15–20 % av dagens ryggradsdjur bli utrotade under det här seklet.¹⁷ För andra arter – som är än viktigare för t.ex. mediciner och livsmedel – saknas uppskattningar. Men genom konventionen om biologisk mångfald som antogs 1993, har världssamfundet markerat att det krävs en förändring. Bibehållen biologisk mångfald är en förutsättning för fortsatt ekonomisk tillväxt globalt sett!

Genom att Sverige är en av de 186 stater som ratificerat konventionen har vi åtagit oss att vidta åtgärder nationellt och att samarbeta internationellt för att uppnå tre mål: att bevara, hållbart utnyttja, samt rättvist fördela vinsterna av användningen av världens biologiska mångfald.

För Sida är detta en viktig utmaning i och med att det är en gränsöverskridande fråga som kommer att få stor betydelse för det fortsatta arbetet med fattigdomsfrågor. Bevarandet av biologisk mångfald är en central fråga för matsäkerhet, hälsa, mänskliga rättigheter, kultur och handel.

Läs mer

- *Biodiversity Matters – fact sheets on biodiversity-livelihood linkages*, SwedBio, 2006.
- *Sida och konventionen om biologisk mångfald*, Sida, 2000, (engelsk titel: *Sida and the Convention on Biological Diversity*).
- *Diversity not Adversity: Sustaining Livelihoods with Biodiversity*, DFID, 2001.

¹⁶ "Biologisk mångfald" definieras som variationsrikedomen bland alla slags levande organismer, och i de ekologiska komplex i vilka dessa organismer ingår. Detta innefattar mångfald inom arter, mellan arter och av ekosystem.

¹⁷ "Global Environmental Outlook 3", UNEP, 2002.

Miljö och mänskliga rättigheter

Om skövlandet av en mangroveskog medför att lokalbefolkningen blir av med fisket och därmed drabbas av undernäring, så kan det beskrivas som en kränkning av dessa människors mänskliga rättigheter. Det är ju så att rätten till liv och personlig säkerhet och rätten till föda som är tillräcklig för hälsa och välbefinnande tas upp i FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna (MR) från 1948.

Det är lätt att påvisa många sådana samband – det är ju tämligen självklart att människans rätt till rimliga livsvillkor, t.ex. mat, vatten och bostad, försvåras av fenomen som avskogning, markförslitning och utarmning av förnyelsebara råvaror.

Det finns samband också i den andra riktningen: Stärkta mänskliga rättigheter är en förutsättning för att miljön ska kunna skyddas och naturresurser bevaras. I slutdokumenten från Riokonferensen 1992 betonades det här på ett kraftfullt sätt. Rätten till liv och säkerhet, skydd inför lagen, demokratiskt styrelseskick och åsikts- och yttrandefrihet anges som intimt förknippade med miljöarbetet.

Trots att de här sambanden mellan miljöhänsyn och mänskliga rättigheter egentligen är ganska påtagliga, så har de inte diskuterats särskilt mycket. Både miljö- och MR-företrädare är ovana och osäkra på att analysera sambanden. Det är sällan som man medvetet utgår från dem i t.ex. förstudier inför nya utvecklingsprojekt. Det är olyckligt, i och med att valet av påverkansstrategi blir olika beroende på hur problemet uppfattas och beskrivs. Har man ett renodlat miljöperspektiv uppfattar man det huvudsakliga problemet som att jorden förstörs, utgår man från ett traditionellt MR-perspektiv ligger fokus på att människors rätt till försörjning kränks.

En markering av hur viktigt det här sambandet är, gjordes av norska Nobelkommittén i samband med att fredspriset 2004 delades ut till Wangari Maathai, initiativtagare till the Green Belt Movement i Kenya. I motiveringen betonas att hon står för "a holistic approach to sustainable development that embraces democracy, human rights and women's rights in particular".

Miljöförstöring och konflikter

De senaste decennierna har vi sett ett ökande antal inbördeskrig i världen. Konfliktforskarna anger flera olika orsaker till detta, bl.a. pekar de på att i samhällen där livsvillkoren försämrats snabbt så kan människor lättare bli mottagliga för idéer om att lösa problemen med våld – risken blir större att unga män förlorar hoppet om ett vanligt liv och kan lockas att ansluta sig till arméer eller upprorsband för att döda och röva.

Många konflikter beskrivs i termer av etniska konflikter, men en bakomliggande orsak är ofta det som kallas miljörelaterad resursknapphet: En kombination av resursbrister, befolkningsökning och ökad ojämlikhet. Jordbruket har en nyckelroll i detta, i och med att halva jordens befolkning försörjer sig på jordbruk – jämför exemplet Rwanda (se rutan på nästa sida).

Miljöproblem kan alltså vara en bidragande orsak till krig och konflikter. Dessutom är det så att krig ofta leder till ytterligare miljöförstöring, t.ex. i form av rovdrift på t.ex. skogar.

För att stävja framtida konflikter är det av stor betydelse att kunna upprätthålla människors uppehälle. Det kräver att miljö och naturresurser bibehålls på en nivå som långsiktigt kan trygga människors försörj-

Läs mer

- *Miljö och mänskliga rättigheter – samband och motsättningar*, av Elisabeth Abiri, Sida, 2001, (engelsk titel: *The Environment and Human Rights – Links and Conflicts*).

Läs mer

- *Livelihood Conflicts; Linking poverty and environment as causes of conflict*, av Leif Ohlsson, Sida, 2000.
- *Promoting Peace and Security through Development Cooperation*, policy, Sida, 2005.

Rwanda – då jorden tröt och ingenstans fanns att ta vägen

Folkmordet i Rwanda 1994 var inte ett anarkistiskt våldsbrott eller ett allas krig mot alla till sammanbrottets rand. Det var ett folkmord som förbereddes av en maktelit i avsikt att säkra fortsatt kontroll av landet. Hur var det möjligt?

Rwanda är ett av de bördigaste länderna i Afrika. Men det är också tättbefolkat. I början av 90-talet räckte inte odlingsjorden till alla, samtidigt som landet hade misslyckats med att skapa en modern sektor med alternativa försörj-

ningmöjligheter. Problemen förvärrades av att jorden hade börjat utarmas av miljöpåverkan och att den var ojämnt fördelad.

Bristen på jord och arbetstillfällen skapade den desperation som makthungriga politiker kunde kanalisera till det etniska hat som ledde till folkmordet.

Källa: *Livelihood conflicts; Linking poverty and environment as causes of conflict*, av Leif Ohlsson, Sida, 2000.

ning. Men idag återstår mycket för att uppnå ett sådant mål. I stället är det så att världen idag måste bereda sig på att ta hand om ytterligare 50 miljoner miljöflyktingar under de kommande åren. Redan idag är det fler människor i världen som flytt sina hem p.g.a. miljökatastrofer än p.g.a. krig¹⁸.

Miljöperspektivet behövs i internationell handel

Det är av största vikt för utvecklingsländerna att deras handelskapacitet stärks så att länderna till fullo integreras i världshandeln. Av lika stor vikt är att ökad produktion och export i u-länderna inte sker på bekostnad av miljö och naturresurser.

Frågan om var och hur miljöområdet ska behandlas inom det multilateral handelspolitiska regelverket är omstridd. Nord och Syd intar ofta motsatta ståndpunkter. Många i Nord, däribland Sverige, är intresserade av att miljöfrågan förs upp på dagordningen. En del utvecklingsländer ställer sig skeptiska till detta och befärar att det kan innebära ”grön protektionism”, dvs. att handelsregler införs som under sken av att värna miljön i realiteten innebär handelshinder. När det gäller handelsrelaterade immaterialrätter (patent m.m.) kräver många utvecklingsländer att levande organismer inte ska vara patenterbara. Inom WTO (World Trade Organisation) behandlas frågorna om sambandet handel och miljö i en särskild kommitté, men arbetet är mycket tungrott och framstegen har varit begränsade.

För Sida är det angeläget att medverka till att dels öka utvecklingsländernas möjligheter att delta aktivt i allmänna handelspolitiska förhandlingar, dels medverka till att öka deras exportmöjligheter.

Läs mer

– *Trade, Development and the Environment*, Sida, 2004.

Steg på vägen:

Främja icke-fördomsfull dialog

Sida stöder projektet *Linkages – Consumer Unity and Trust Society*, som syftar till ökad förståelse för de komplexa sambanden mellan handel och miljö hos representanter för stater och företag i både Nord och Syd. Målet ska nås genom forskning, dialog, möten och informationsspridning.

Stärkt förhandlingskapacitet

Med syfte att stärka u-ländernas kapacitet och samarbete inom avtalet om handelsrelaterade aspekter på immaterialrätt (TRIPS), stöder Sida projektet *Assistance for more effective Participation of Developing Countries in WIPO Negotiations on Intellectual Property*.

Målgruppen för projektet är u-ländernas delegater i WIPO (World Intellectual Property Organization) och WTO i Genève. Projektmålet nås genom att informella möten ordnas mellan förhandlare inom WTO och WIPO, genom att förhandlingsförslag och bakgrundspapper tas fram och genom nätverksbyggande.

¹⁸ "EDC News No 28", www.edcnews.se.

Korruptionens effekter på hållbar utveckling

En fråga som hittills inte har varit så uppmärksammas är kopplingen mellan korruption och utarmning av naturresurser. Studier som fokuserar specifikt på detta har dock utvecklats under de senaste åren, t.ex. en studie 2001 som visade att i länder med hög korruptionsnivå är prioriteringen på miljöfrågor låg¹⁹.

Orsakerna till korruption är desamma inom miljöområdet som på andra områden: otillräcklig lagstiftning, bristande respekt för den befintliga lagstiftningen, svaga demokratiska strukturer, bred beslutsdelegering till tjänstemän, avsaknad av ansvarsutkrävande och icke-transparenta beslutsprocesser, t.ex. vid upphandling. De vanliga formerna är mutor, utpressning, nepotism och favorisering, svindel och förskingring. Som en följd av detta blir den ekonomiska vinningen styrande utan hänsyn till effekterna på miljön.

För att motverka korruption krävs regelverk avseende t.ex. skydd av utsatta områden och standarder för föroreningar. Idag är lagar och regler ofta alltför vaga, vilket ger utrymme för subjektiva tolkningar. Dessutom saknas ofta system för att följa upp tillämpningen av reglerna. När detta kombineras med låga löner och brister med avseende på hur ansvar utkrävs i systemet, kan frågan om ekonomisk vinning ofta bli ett starkare incitament än hänsyn till miljöaspekterna.

Allmänt sett ser Sida korruption som en effekt av dålig samhällsstyrning. Strategier för att motverka och reducera riskerna för korruption har följaktligen inriktat sig på att utveckla starka samhällsinstitutioner. Vad som krävs är bl.a. nationell lagstiftning som blir tydligare och mer konkret i syfte att motverka korruptionens negativa effekter på miljön. Även internationella konventioner inom området är av vikt i detta sammanhang, främst genom att de kan lyfta fram korruptionsperspektivet och tydligt markera dess effekter på miljöförstöring.

Läs mer

- Sidas antikorrupsionsregel, Sida, 2002.
- En vägledning vid misstanke om korruption, Sida 2003, (engelsk titel: *Acting on Suspicions of Corruption – a Guide*).
- *Anti-Corruption Strategies in Development Cooperation*, av Joakim Anger, Sida, 2004.
- *Korruption och miljö*, Sida, 2006.

Olaglig skogsavverkning och mutor

Den olagliga skogsavverkningen i Ryssland är omfattande. Den varierar mellan olika områden och uppgår till mellan 20 och 50 % av den totala avverkningen. Detta är särskilt besvärande i östra Ryssland med sitt speciella klimat med unika växter och djur. Den olagliga skogsavverkningen leder här till en snabb och accelererande försvagning av den biologiska mångfalden.

Källa: *Illegal Logging in the Southern Part of the Russian Far East: Problem Analysis and Proposed Solutions*, av Kotlobay & Ptichnikov, WWF Ryssland, 2002.

1999 avslöjades en mutskandal i samband med byggandet av dammar inom ramen *Lesotho Highlands Water Project*. Inblandade var projektledningen och tolv av världens största dammkonstruktionsföretag, däribland halvsvenska ABB.

När skandalen rullades upp, visade det sig att det i Lesotho inte fanns något nationellt kontrollsystem för att motverka korruption. Samtidigt blev det uppenbart att korruptionen i detta fall hade medfört miljöskador som kommer att påverka tusentals människor under kommande år.

Källa: *International Rivers' Network*, www.irn.org/programs/lesotho/index.

Olika utgångspunkter måste förenas i analysarbetet

Sida har ambitionen att anlägga ett helhetsperspektiv med basen i en fattigdomsanalys för allt utvecklingsarbete. Därför är det viktigt att aktivt anstränga sig att förena olika utgångspunkter i analysarbetet.

¹⁹ Global Corruption Report 2001: "Corruption and the 2001 Environmental Sustainability Index", Transparency International.

En viktig dimension i detta handlar om tillgång på information. En av de centrala tankarna på Riokonferensen 1992²⁰ var att miljöinformation måste göras tillgänglig både för beslutsfattare och för andra medborgare i syfte att därmed försäkra sig om bättre underbyggda slutsatser för olika ställningstaganden. Detta är också relevant för Sida. Ett helhetsperspektiv är nödvändigt och förutsätter medvetna ansträngningar att ta till sig relevant beslutsunderlag för hållbar utveckling – från miljömässig, social och ekonomisk utgångspunkt.

Steg på vägen:

Att sprida miljöinformation

Sida ger stöd till World Resource Institutes arbete med *the Environmental Information Portal*, ett globalt program som syftar till att på olika sätt föra ut miljöinformation, samt hitta nya vägar för detta, till olika delar av samhället. Detta för att ge människor tillgång till miljöinformation samt information om beslut som tas av de styrande vad gäller

naturresursanvändning och miljöfrågor. I stödet ingår bl.a. arbete med att dels ta fram och sprida miljöstatistik, dels att analysera denna.

Allians för hållbar utveckling

COM+ är en allians av organisationer som genom att fokusera på ökad kommunikation om hållbar utveckling vill skapa syner-

gieffekter på området, dvs. att man gemensamt lyckas nå ut via media med innebörden av hållbar utveckling. I alliansen ingår både mediaföretag och biståndsorganisationer.

Sida stöder arbete inom COM+ inriktat på bl.a. kampanjer för medvetandegörande och utbildning av miljöjournalister.

²⁰ Se princip 10 i Rio-deklarationen, http://www.un.org/esa/sustdev/documents/docs_unced.htm.

Utmaningar i utvecklingssamarbetet

Befolkningsökningen innebär ökad påfrestning på miljön

Befolkningsökningen i världen är för närvarande 70–80 miljoner människor om året. 1950 var världens befolkning 2,5 miljarder och år 2050 beräknas den vara 9,4 miljarder. Då har Europas andel minskat och Afrikas ökat. Enligt prognoserna kommer Indien att vara den mest folkrika nationen.

I de länder där befolkningen ökar, är ökningen en stor svårighet för att kunna lyckas med fattigdomsbekämpning och strävanden mot en hållbar utveckling. Närmare en miljard människor lades till världens befolkning enbart under 1990-talet och nästan hela denna ökning skedde i utvecklingsländerna. Om vi t.ex. ser på Tanzania så var deras befolkning ungefär lika stor som Sveriges vid självständigheten för 40 år sedan, ca 7 miljoner. Idag har Sveriges befolkning ökat, men bara till 9 miljoner, medan Tanzanias befolkning har ökat dramatiskt till omkring 35 miljoner.

Det är självklart en stor utmaning att lyfta sig ur fattigdomen under en sådan pågående folkökning. Vad som i stället ofta sker är att utvecklingsansträngningarna innebär överexploatering av naturresurser som ger tillfälliga fördelar för ett fåtal, men som leder till ökad utsatthet för fattiga grupper och skapar en nedåtgående spiral: Fortsatt överutnyttjande av naturresurser som leder till ökad fattigdom, som leder till en ännu kraftigare exploatering...

Vilka tar "miljöutrymmet"?

Det är viktigt att minnas att konsumtions- och produktionsmönster i de rika länderna – och bland rika grupper i de fattigare länderna – är

Steg på vägen:

Partnerskap för hållbar utveckling av Victoriasjöregionen

Victoriasjön i Östafrika är hotad av en pågående miljöförstöring. Ett intensivt utnyttjande av naturresurserna och en kraftig befolkningsökning i regionen försvårar situationen. (Se också rutan på sid 9, där den onda cirkeln med överfiske beskrivs.)

East African Community har nu tagit på sig att samordna ett program för hållbar utveckling i regionen. En östafrikansk "vision och strategi" för Victoriasjöregionen har utarbetats. Sverige, Norge, Världsbanken och East Africa Development Bank har utlovat stöd och ingått ett partnerskapsavtal med East African Community och deras medlemsstater: Tanzania, Kenya and Uganda.

Svenska regeringen har gjort ett långsiktigt åtagande att stödja Victoriasjöregionen under de kommande 20 åren. Med utgångspunkt från den östafrikanska visionen har fem samarbetsområden identifierats: kapacitetsutveckling, "empowerment", miljöskydd, hiv/aids och utveckling inom privata sektorn.

avgörande för miljöproblemen globalt sett. De rikas överkonsumtion är ett allvarligare hot än folkökningen i de fattiga länderna:

- I den rika delen av världen har konsumtionen per person ökat med omkring 2 % om året under de senaste 25 åren. Ett genomsnittligt afrikanskt hushåll konsumerar däremot 20 % mindre idag än för 25 år sedan.
- Ett barn som föds i ett i-land kommer under sin livstid att bidra mer till konsumtion och miljöförstöring än 30–50 barn i u-världen – om inget görs för att förändra klyftan mellan rika och fattiga länder.

All statistik ger samma bild. Om alla konsumerade lika mycket naturresurser som befolkningen i de rika länderna i genomsnitt gör, skulle det krävas fem till åtta jordklot för att producera tillräckligt med resurser. En avgörande global fråga för framtiden är diskussionen om hur *miljöutrymmet* kan fördelas mellan människor och mellan stater.

Flera miljöorganisationer har diskuterat möjligheten att utveckla verktyg för att kunna mäta hur mycket miljöutrymme som individer och stater utnyttjar. Tanken är alltså att den vägen skapa mera objektiva mått som underlag för att påverka opinioner, diskutera och förhandla. Begrepp som förekommer i debatten är t.ex. ”rättvist miljöutrymme”, ”ekologiska fotavtryck”, ”ekologisk skuld” och ”faktor 10”.

De olika föreslagna miljömåttinnehåller alla en politisk dimension med frågor om maktfördelning och rättvisa. Diskussioner om hållbara produktions- och konsumtionsmönster finns nu på den politiska dagordningen. Allt tyder på att de här frågorna kommer att bli allt viktigare i den fortsatta internationella debatten. Alla som arbetar med utvecklingsfrågor har anledning att både delta i debatten och lära av den för att effektivt kunna föra dialogen med sina samarbetspartners.

Läs mer

- *Ekologisk skuld – ett hinder för utveckling*, av Klas Rönnbäck (red.), Forum Syd, 2002.
- *Sustainable Development Update*, nyhetsbrev, www.albaeco.com/sdu/.

Samband lokalt och globalt

När man löser ett lokalt miljöproblem t.ex. förorenat vatten i en sjö, är det inte ovanligt att lösningen bidrar till att skapa nya miljöproblem. När Europa bytte kylskåpsteknik för ett antal decennier sedan från ammoniak till freoner, gjorde man sig av med en mycket påtaglig lokal hälsofara, men det visade sig att freonet gav globala skador på ozonlagret i stället.

Frågan är alltså vart föroreningarna tar vägen när vi ”löser” ett lokalt föroreningsproblem. Ibland späds de ut och ibland ersätts de av mindre farliga ämnen eller processer, men inte sällan flyttas föroreningarna så att de drabbar människor eller ekosystem långt bort. Det kan ske på olika sätt. Miljöproblem som skapas lokalt kan transporteras iväg via luft och vatten, men det kan också vara så att miljöfarlig produktion förläggs till länder med bristfällig kontroll. Eller att t.ex. de egna skogsresurserna skyddas, medan import av illegalt avverkat timmer fortgår.

Regionala och globala föroreningar (t.ex. svaveldioxid respektive koldioxid) kan vara svårare att komma tillrätta med än de lokala, och en av orsakerna är tendensen att flytta, snarare än att verkligen lösa miljöproblemen.

Det finns alltså kopplingar mellan de globala och de lokala, småskaliga miljöproblemen. Ett exempel bland många är den mycket omfattande korallblekning och koralldöd som inträffat på världens korallrev under senare år. Orsakerna finns både lokalt i form av t.ex. skadliga fiskemetoder, regionalt genom t.ex. fartygstrafik och föroreningar, men också globalt genom t.ex. växthuseffekten som medfört högre vattentemperatur.

Att kunna analysera den här typen av samband är angeläget för oss som arbetar med fattigdomsbekämpning. De som framför allt drabbas när de globala miljöproblemen samverkar med olika lokala faktorer, är de allra fattigaste. Korallblekningen innebär t.ex. att den fattiga kustnära befolkningen får sämre tillgång till fisk, snäckor och skaldjur som är deras huvudsakliga källa till protein. Däremot är det i huvudsak de rika som står för orsakerna till de globala miljöproblemen.

Vi har ännu inte all erforderlig kunskap för att analysera den här typen av samband, men allt tyder på att det blir allt viktigare att uppmärksamma dem så långt det är möjligt. I det syftet är det också angeläget att efterfråga lokal kunskap och påverka så att den får genomslag också i arbetet för att utveckla globala policies.

Steg på vägen:

Forskning baserad på aktiv dialog

I Laos stöder Sida ett forskningsprojekt för förbättrad användning av naturresurser i höglandsområdena. Forskningen bygger på aktiv dialog och samarbete med lokalbefolkningar som ofta består av etniska minoriteter. Viktiga frågor är t.ex.:

- markfördelning, dvs. hur marken fördelas inom och mellan byar,
- vad de "vilda" matresurserna (som insekter, svampar, grodor och rötter) i omgivande skogsområden betyder för hushållens ekonomi och överlevnad, och
- utveckling av lokala brukningssystem för skog och mark.

Forskningen har tydligt visat på svagheter i flera av de åtgärder (t.ex. koncentration av byar och omflyttning av folk som leder till högt tryck på skogen) som den laotiska regeringen genomför idag i höglandsområdena, och kan förhoppningsvis leda till förändringar.

Växande städer på gott och ont

Den största befolkningsökningen sker idag i städerna, främst p.g.a. en omfattande inflyttning. Redan idag bor över hälften av världens befolkning i städer. Det är också i städerna som majoriteten av de fattiga kommer att bo. Fram till 2015 beräknas städerna i utvecklingsländerna öka med över 900 miljoner invånare (medan landsbygdens ökning begränsas till 165 miljoner). Flertalet bor i medelstora städer, men också de s.k. megastäderna (dvs. städer med fler än 10 miljoner invånare) växer snabbt. Redan idag finns merparten av världens megastäder i utvecklingsländerna.²¹

Världen är således mitt inne i en period av omfattande stadsbyggnad, men hittills har städernas infrastruktur inte byggts ut i takt med behoven. Bristen på bostäder, vatten, toaletter, sophantering m.m. skapar svåra problem, framför allt för den fattiga delen av stadsbefolkningen.

Städerna är avgörande för ekonomisk utveckling och sysselsättning och det är i städerna som merparten av ländernas bruttonationalprodukt skapas. Men kaotiska trafiksystem, otillräcklig elförsörjning, vattenbrist etc. bromsar utvecklingen. När man nu allt tydligare förstår konsekvenserna av den pågående urbaniseringen, är investeringsbehoven enorma och långt mer omfattande än om utbyggnaden hade skett i takt med inflyttningen. Att hantera de här investeringsbehoven på ett miljömässigt acceptabelt sätt kommer att kräva stor medvetenhet hos planerare och beslutsfattare. Men att inte ta miljöhänsyn skulle ytterligare försvåra förhållandena för den fattiga delen av befolkningen.

Ett område som är viktigt för ekonomisk tillväxt och samtidigt angeläget ur ett miljöperspektiv är vattenkretsloppet i städerna. Det

Läs mer

- Pure Water – Strategy for Water Supply and Sanitation, Sida, 2004.

²¹ "Global Environmental Outlook 3", UNEP, 2002.

Allt mer mat transporteras till allt fler i städerna

Avkastningen från jordbruksmarken i Afrika minskar stadigt. Orsakerna är flera men ett väsentligt skäl har med urbaniseringen att göra: I och med att mer och mer av den mat som produceras, transporteras in till städerna, blir avfallet kvar i stadsmiljön i stället för att återföras till jordbruksmarken.

Organiska material och näringsämnen försvinner ut i haven eller upp i atmosfären i stället för att fungera som byggstenar i den framtida livsmedelsproduktionen. Allt

mindre av jordbrukets avfallsprodukter återförs till jordarna med resultatet att de ytterligare utarmas och kräver gödning av annat slag för att kunna ge fortsatt avkastning. Om man i stället lyckas återföra organiskt avfall från stad till landsbygd, skulle det gå att minska sopberget och sluta det biologiska kretsloppet.

Källa: *Fattigdom och miljö – ett bidrag till Sidas fattigdomsutredning*, Sida, 1995.

gäller att hantera frågor om dricksvattentillgång, föroreningar, tariffer, institutionella ramverk, avlopp och sanitet, ytvatten, etc. utan att negativt påverka grundvatten, vattendrag, sjöar och kustzoner.

Urbaniseringen har alltid konsekvenser för den omgivande landsbygden och för det biologiska kretsloppet i stort. Det gäller t.ex. vatten- och avfallshantering, transporter och luftföroreningar, men också jordbruket (se exemplen i rutorna).

Steg på vägen:

Vattenrening i Östersjön

Utsläpp av bristfälligt renat avloppsvatten i Östersjön har varit ett stort miljöproblem. I början av 1990-talet gjordes en studie för att identifiera de största förorenarna. Sedan dess har stora insatser gjorts för att steg för steg åtgärda problemen, bl.a. har Sida stött byggandet av 16 reningsverk i Estland, Lettland, Litauen, Ukraina och Ryssland.

I t.ex. den litauiska hamnstaden Klaipėda har vattenförsörjningen förbättrats genom att distributionsnätet restaurerats och byggts ut. Avloppsreningen har utökats med ett helt nytt avloppsreningsverk som kombinerar mekanisk och biologisk rening. De totala utsläppen av syreförbrukande

ämnen har efter reningsverkets start minskat med 90 % mot tidigare och fosforutsläppen med 65 %. Kväveutsläppen har minskat med 40 %.

Totalt i hela Östersjön har de 16 reningsverken inneburit att utsläppen av fosfor till Östersjön minskat med över 1600 ton varje år. Det är mer än tre gånger så mycket som Sverige släpper ut i Östersjön.

Ekologisk sanitet i Kina

Staden Dongsheng (260 000 innevånare) ligger i de nederbördsfattiga delarna av norra Kina. Det befintliga avloppsrenings-systemet fungerar bristfälligt. Endast 1/3 av hushållen är anslutna, resten använder offentliga toaletter eller traditionella, ohy-

gieniska avträden. Grundvattnet är kraftigt förorenat av avloppsvatten.

De miljömässiga problemen i kombination med den växande vattenbristen har medfört att staden och de entreprenörer som bygger nya förorter intresserat sig för alternativa ekologiska avfallshanteringssystem – enligt en kretsloppsmodell. 1600 lägenheter har byggts i en-, två- och fyrvåningshus med urinseparerande toaletter.

Byggandet har skett i privat regi och med svensk rådgivning. System för insamling och kompostering sker i kommunala återvinningscentraler där traktens bönder hämtar urin och kompost för gödning och jordförbättring.

Klimatfrågan

När jordens klimat förändras, påverkar det också människors livsvillkor. Under 1900-talet började jordens medeltemperatur att stiga och klimatforskarna är överens om att uppvärmningen kommer att fortsätta. Det leder till längre torrperioder, att polarisarna börjar smälta, att havsnivån stiger, att odlingsbar mark läggs under vatten – men också en delvis oförutsägbar variation i vädret. Effekterna är redan nu påtagliga, men situationen kommer att förvärras. Hårdast drabbas de minst utvecklade länderna, och framför allt de fattigaste människorna.

Klimatförändringar är inget nytt i vår planets historia, men den klimatförändring som nu sker är unik genom att den orsakas av människan – genom de ökade utsläppen av koldioxid och andra växthusgaser. Växthusgaserna bildar ett filter i atmosfären som hin-

drar merparten av energin från solen att reflekteras tillbaka ut i rymden. Det här filtret är en viktig förutsättning för att liv ska kunna existera på jorden. Men det som skett under 1900-talet är att utsläppen av växthusgaser har ökat kraftigt, så att det blivit en obalans i systemet och att jorden värms upp.

Afrika släpper ut minst växthusgaser av alla kontinenter. Ändå drabbas kontinenten hårt av den globala uppvärmningen. Ett exempel är den svältkatastrof som drabbade Niger och andra västafrikanska länder 2005. Orsakerna var flera, men den torka som utlöste matbristen var delvis orsakad av klimatförändringen. Under 1900-talet har medeltemperaturen i området stigit med nästan en grad och under de senaste 20 åren har nederbörden minskat med 20 %.

Det blir alltmer uppenbart att klimatförändringen håller på att bli västvärldens nya skuld till utvecklingsländerna.

Som en del av Sidas arbete för att bekämpa fattigdom är det naturligt att arbeta för att utsläppen av växthusgaser minimeras. Av samma anledning är det också nödvändigt att göra fattiga människor mindre sårbara för klimatförändringar.

Sida utgår från att det är bättre att förebygga än att bota. Därför är huvudlinjen att ge stöd till samarbetsländerna så att de ska kunna investera i teknik som är både miljömässigt och ekonomisk hållbar. En central utvecklingsfråga är tillgången på energi. Energi som produceras utan att tillföra atmosfären mer koldioxid kan skapa hållbar tillväxt och välbefinnande. Därför är det viktigt att sprida kunskap om hållbar teknik och att utveckla regelverk som uppmuntrar individer och företag att använda energi effektivare och att utnyttja förnyelsebara energikällor.

Men det behövs också åtgärder som minskar effekterna av de pågående klimatförändringarna. En viktig fråga är t.ex. hur man ska kunna förebygga katastrofer som orsakas av översvämningar och torka. Därför är det nödvändigt att integrera kunskaperna om klimatförändringarnas effekter i det internationella utvecklingssamarbetet. Ett flertal utvecklingsländer arbetar med att ta fram åtgärdsprogram för minskad sårbarhet mot klimatförändringar, s.k. NAPA:s – National Adaptation Programmes of Action²². Utgångspunkten för NAPA är att utvecklingsländerna inte har de resurser som skulle krävas för att motverka de negativa effekterna av klimatförändringarna. Vad som är möjligt är i stället att förstärka förmågan hos lokalsamhällena att efterhand anpassa sig till de nya förutsättningarna. Strävan är att NAPA:s ska identifiera sektorer i samhället känsliga för klimatförändringar och därmed utgöra viktiga underlag för ländernas fattigdomsstrategier.

Växthuseffekten är ett globalt problem som inte gör halt vid några nationsgränser. Därför har det stora flertalet av världens stater tagit ett gemensamt beslut att arbeta för att minska utsläppen av växthusgaser. Ett viktigt första steg togs när FN:s medlemsstater undertecknade klimatkonventionen i Rio 1992. Ett nytt steg togs med klimatkonventionen och Kyotoprotokollet 1997, som anger att utsläppen ska minska med 5,2 % senast år 2012 i jämförelse med utsläppen 1990. Men arbetet för att förverkliga åtagandena i Kyoto-protokollet har inneburit internationella motsättningar och USA har beslutat att lämna protokollet. Trots allt ger emellertid klimatkonventionen och Kyoto-protokollet flera viktiga internationella verktyg (handel med utsläppsrätter, klimatfonder, m.m.) som Sida och andra biståndsorganisationer kan använda för att främja investeringar i samarbetsländerna.

Läs mer

- *Climate Change 2001. An Assessment of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, IPCC, 2001.
- *Ett bra klimat för utveckling*, Sida, 2004, (engelsk titel: *A Favourable Climate for Development*).
- *Klimat och utveckling*, Sida, 2004.
- www.unfccc.org

²² NAPA har utvecklats av United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), se www.unfccc.org.

Naturkatastroferna allt flera, men allt mindre naturliga

Om man jämför statistiken över naturkatastrofer på 1970- och 1990-talen, visar det sig att antalet drabbade människor tredubblades. Det är ingen tvekan om att frekvensen och effekterna av världens naturkatastrofer håller på att öka och intensifieras. Mellan åren 1994-1998 rapporterades t.ex. i snitt 428 naturkatastrofer per år. De följande fyra åren var denna summa 707. De senaste åren har mer än en kvarts miljard människor drabbats årligen, med svält, död och fattigdom som förödande konsekvenser.

Internationella Röda Korset ger årligen ut en "World Disasters Report" som är lärorik men dramatisk läsning. En slutsats är att naturkatastrofer fortsätter att vara förödande hinder för utvecklingen i fattiga länder. En annan slutsats är att alla naturkatastrofer inte enbart är "naturliga" i ordets egentliga mening utan allt oftare orsakas av miljöförstöringen och/eller förstärks av den.

Det är framför allt de globala miljöproblemen som påverkar klimatförhållanden och väderförändringar. Allt tyder på att den ökade frekvens av svåra stormar och översvämningar som vi har sett under senare år, kommer att öka ytterligare. Mönstren i framtidens klimat blir sannolikt en högre grad av oförutsägbarhet och pendling mellan extremsituationer – snarare än närhet till medelvärdena.

Effekterna av globala miljöförändringar förstärks ofta av lokala miljöproblem. Ett exempel är att avverkningen av mangroveskogar förstärker de negativa konsekvenserna av det större antalet orkaner och stormar. Mangroven fungerar nämligen som en buffert mot havsstormarna och kan betydligt minska kraften i annars förödande farliga vågor. Att återplantera mangrove kan alltså vara ett effektivt sätt att lindra framtida naturkatastrofer. Betydelsen av detta blev påtaglig i samband med tsunamikatastrofen i Sydostasien i december 2004. I t.ex. Thailand blev effekterna väsentligt mindre i de kustområden där mangroven var kvar, än där mangroven huggits ner.

Läs mer

- Aktuell *World Disasters Report*, International Federation of Red Cross. Publiceras årligen.
- Att minska risken för katastrof, av Patrik Kratt, Sida, 2005.

Tre exempel: Mitch, indonesiska bränder och tsunamin

Orkanen Mitch som svepte över Centralamerika 1998 krävde tiotusentals liv och lämnade över en miljon människor hemlösa. De ekonomiska förlusterna uppskattades till 8,5 miljarder dollar, lika mycket som BNP i Honduras och Nicaragua tillsammans.

Att förödelserna blev så omfattande hade inte bara med regnen att göra, utan berodde också på bristande markvård i ansträngningarna att få fart på ekonomin i området. T.ex. hade man på 1990-talet gjort stora skogsavverkningar i området – bara i Honduras hade 112 000 hektar kalhuggits årligen.

Källa: *Environment & Poverty Times*, specialnummer till Världstoppmötet i Johannesburg, UNEP, 2002.

Rök från skogsbränder i Indonesien

spreds 1997 över stora områden i Sydostasien. Eld används traditionellt som en me-

tod för att rensa jordbruksmark inför en ny odlingsårssong. Men hårda vindar i kombination med torka ledde till att man på många håll tappade kontrollen över elden.

Bränderna har förvärrat den pågående avskogningen – på t.ex. Borneo finns nu inte mycket skog kvar. Men brandröken orsakade också andningsproblem för mer än 20 miljoner människor. I t.ex. Malaysia uppmättes skadliga luftföroreningar i nivåer som motsvarar att man skulle röka betydligt mer än 100 cigaretter om dagen.

Skogsbränderna beräknas ha lett till ökade hälsovårdskostnader i storleksordningen USD 1,4 miljarder. Kostnader i form av avskogning och andra miljökonsekvenser har inte beräknats.

Källa: *Global Environmental Outlook 2000*, UNEP 1999.

Annandag jul 2004 bildades en tsunami, (en stor flodvåg) av en jordbävning i Indiska

Oceanen utanför Indonesien. Flodvågen dödade 275 000 människor – en av de största naturkatastroferna i modern historia.

Jordbävningen var mycket kraftig (9,15 på Richter-skalan) och tsunamin förstörde stränderna i Indonesien, Sri Lanka, Syddindien och Thailand – med vågor upp till 30 m höga. Den orsakade skador så långt bort som på Afrikas östkust.

Tsunamikatastrofen väckte ett stort engagemang hos människor världen över – pengar samlades in och omfattande hjälpaktioner har genomförts.

Miljöeffekterna av katastrofen är omfattande (förstörda korallrev, översvämmade kemikalielager, förändrade grundvattenförhållanden, m.m.). Med en bättre planering och med intakta korallrev och mangroveområden i kustzonen hade en avsevärd del av förstörelsen kunnat undvikas.

Källa: <http://en.wikipedia.org>

Oavsett orsakerna till det ökande antalet naturkatastrofer är det nödvändigt för världssamfundet att dels öka de förebyggande insatserna under kommande år och dels höja beredskapen för att hantera katastroferna när de inträffar. Att satsa mer på förebyggande insatser skulle få stor betydelse för de människor som drabbas, men har också stora ekonomiska fördelar. Enligt UNESCO:s beräkningar går 96 av 100 dollar till humanitärt bistånd och endast fyra till förebyggande insatser. Detta trots att varje dollar som spenderas på riskreduktion resulterar i sparande på upp till 25 dollar i uteblivna katastrofförluster.²³

Förutsättningarna att öka biståndsgivarnas finansiering av katastrof-förebyggande insatser försvåras av oklara ansvarsområden: hör detta till det humanitära biståndet eller till det långsiktiga utvecklingssamarbetet? Finansieringen av humanitära insatser präglas av kortsiktiga tidsramar, vilket försvårar ett långsiktigt förebyggande perspektiv i andra situationer än omedelbara återuppbyggnadsinsatser. Hos dem som arbetar med långsiktigt utvecklingssamarbete finns samtidigt en bristande förståelse för betydelsen att satsa på riskreducerande insatser. För Sidas del har ett arbete pågått sedan 2004 för att minska dessa hinder och på ett bättre sätt integrera ett katastrofförebyggande perspektiv i utvecklingssamarbetet.

Läs mer

- Marina initiativet – Ett handlingsprogram för svenskt internationellt samarbete för hållbar utveckling i hav och kustområden, Sida 2004, (engelsk titel: *The Marine Initiative – An action programme for Swedish international cooperation for sustainable development of oceans and coasts*).

Kustzoner och den marina miljön

Vad som händer i världens kustzoner och i den marina miljön illustrerar bättre än det mesta både miljöfrågornas ickesektoriella karaktär och de utmaningar som utvecklingsarbetet står inför. Befolkningsökning, föroreningsbelastning, proteinförsörjning, fiskeuttag, planeringsmodeller, institutionsutveckling, katastrofförebyggande, urban utveckling, klimatfrågan, etc. – allt kommer i fokus när åtgärder för hållbart naturresursutnyttjande och fattigdomsminskning i kustzoner ska hanteras.

Sårbarhetsanalyser nödvändiga

Extrema naturfenomen, som t.ex. tsunamin i december 2004, resulterar i väldiga katastrofer som framför all slår mot de fattigaste och mest utsatta grupperna i samhället. För att återuppbyggnadsinsatserna ska få varaktiga effekter på utvecklingen i området, är det nödvändigt att analysera och förstå vilka som är de mest utsatta och varför.

Stöd till en drabbad region måste vägledas av en sådan förståelse, så att återuppbyggnaden inte återskapar samma sårbarhet, utan i stället bidrar till att utveckla och stärka anpassningsförmågan hos lokalsamhällena – både socialt och ekologiskt.

Läs mer

- *Climate Change, Vulnerability and Social Justice*, av R. Kaspersen & J. Kaspersen, SEI, 2001.
- *Tsunamin, den onödiga tragedin*, av Anders Wijkman, Plan, 2005.

Steg på vägen:

Sårbarhet och buffertförmåga i Sydostasien

Tsunamikatastrofen i Sydostasien visade tydligt vilken roll intakta ekosystem spelar för lokala samhällen som skydd mot naturkatastrofer. Där mangroveskogar och korallrev fanns kvar blev skadorna mindre. I

återuppbyggnadsarbetet är det viktigt att dra lärdom av detta och beakta ekosystemens värde för lokala samhällen.

Stockholm Environment Institute (SEI), med stöd från Sida, hjälper till att bygga kapacitet och kunskap i den drabbade regionen vad gäller sårbarhet hos lokala sam-

hällen och om ekosystems roll för buffertförmågan mot katastrofer. SEI stöder även en regional dialog i Sydostasien mellan institutioner, multilaterala organisationer och civila samhället för att förbättra kunskapen och förståelsen om sårbarhet och buffertförmåga.

²³ "Att minska risken för katastrof", av Patrik Kratt, Sida, 2005.

Så arbetar Sida med miljö

Miljömedvetenheten och miljökompetensen har ökat på Sida

De senaste tio åren har inneburit väsentliga steg framåt vad gäller miljöarbetet på Sida. Det finns både miljökompetens och en positiv attityd på enheterna. Det finns en vilja att förstå. Handläggare och chefer vågar ifrågasätta ett traditionellt utvecklingstänkande. Vi börjar acceptera och förstå de ramar som finns – både de som anges av naturens begränsningar och de som bestäms av ekonomiska förutsättningar. Vi har modet att avstå från biståndsinsatser som förefaller tilltalande vid en första anblick, men som är ohållbara på sikt.

Och kanske viktigast: Vi rör oss från en förenklad syn på miljöfrågorna – mot en hantering av en komplex verklighet. Det är bra och nödvändigt. När vi talar om ”mainstreaming” menar vi att miljöaspekterna ska integreras så mycket som behövs för att förstå den miljömässiga hållbarheten. Men inte onödigt mycket – då blir det ett teoretiskt självändamål som blir betungande och som inte kommer att accepteras.

Sidas miljöledningssystem

I uppföljningsarbetet efter Rio- och Johannesburg-konferenserna har den svenska regeringen tagit flera steg för att föra in ett miljötänkande i svensk statsförvaltning. Ett sådant steg har varit kravet att varje myndighet ska utveckla ett effektivt miljöledningssystem. Sida deltog i försöks-

Principer för Sidas miljöarbete

Utvecklingssamarbetet genom Sida för en hållbar utveckling skall:

- hjälpa samarbetsländerna att identifiera och genomföra verksamhet som skyddar och bevarar ländernas naturresurser och miljö,
- betona och stödja det långsiktigt hållbara,
- följa principen att det är bättre att förebygga än att bota,
- möjliggöra för samarbetsländerna att ha ett längre planeringsperspektiv och därmed en bestående fattigdomsminskning.

Detta får följande konsekvenser:

- Miljöaspekterna måste tas med såväl i Sidas övergripande utvecklingsanalys som i analysen av länder, sektorer, program och projekt.
- Sida skall avstå från att bidra till insatser som försvårar en hållbar utveckling.
- Miljötänkande och miljöaspekter skall integreras i arbetet inom alla avdelningar, ambassader och sektionskontor.

Läs mer

- Sidas miljöledningssystem – Policy och handlingsplan för en miljömässigt hållbar utveckling, Sida, 2006 (engelsk titel: *Sida's Environmental Management System – Policy and Action Plan for Environmentally Sustainable Development*).

verksamheten för detta och har sedan 1997 ett miljöledningssystem bestående av tre delar:

- miljöpolicy och mål,
- handlingsplan,
- uppföljning och rapportering.

Miljöledningssystemet omfattar både biståndsinsatser och det administrativa arbetet på Stockholmskontoret och på ambassaderna. Miljöledningsarbetet rapporteras årligen.

Miljöaspekterna hanteras på alla Sidas avdelningar

Sidas miljöpolicy betonar att miljöaspekter måste beaktas i alla sammanhang, men med olika inriktning och djup, beroende på samarbetets innehåll. Policyn pekar också ut de analysmodeller som ska användas och tydliggör att miljöansvaret är decentraliserat inom Sida. Det finns miljöaspekter på alla samhällsområden och de kan bäst analyseras och åtgärdas om miljöfrågorna integreras i arbetet inom respektive samhällssektor eller politikområde.

På flera områden har särskilda miljöpolicies utarbetats. Det finns goda erfarenheter – inom t.ex. miljöstatistik och på energiområdet – av hur ett miljöperspektiv inom ramen för en ämnesavgränsad insats har fått stor betydelse för helhetseffekten av insatsen. Så är det t.ex. också inom undervisningsområdet, där en satsning på miljöundervisning inte bara har betydelse för att främja miljömedvetande och miljökunskap i samarbetslandets utbildningssystem. Miljöundervisning har också betydelse för möjligheterna att utveckla en problemorienterad undervisningsmetodik som innebär att eleverna får en mera aktiv roll i sitt lärande.

En decentraliserad organisation ställer krav

Ansvar för miljöaspekterna är decentraliserat på Sida. Samtliga chefer och handläggare ansvarar för miljöaspekterna inom ramen för sitt ansvarsområde och för att erforderlig kompetens finns på respektive avdelning, ambasad och sektionskontor.

Den centrala Miljöpolicyenheten ska stå till förfogande för råd och synpunkter och svara för verksövergripande policy- och metodutveckling.

Den här arbets- och ansvarsfördelningen innebär höga krav på chefer och handläggare att de, förutom kompetens på sitt ämnesområde, också ska ha tillräckligt kunnande inom miljöområdet.

Kravet på varje medarbetare är tydligt: Var och en måste ta ett professionellt ansvar för att Sidas insatser bidrar till en utveckling som är hållbar – miljömässigt, socialt och ekonomiskt. Därför är det viktigt att vi alla tillägnar oss ett gemensamt synsätt på utvecklingsfrågor och hur miljöperspektivet ska beaktas inom våra respektive verksamhetsområden.

Den här synen på hur Sida bäst omsätter miljöperspektivet i handling finns beskrivet i metodhandboken ”*Sida at Work*”. I handboken fastslås bl.a. att hållbarhet ska vara ett av sex kriterier som alltid ska användas vid bedömning av insatser.

Strategisk miljöanalys

En ekonomisk analys eller en fattigdomsanalys som inte tar hänsyn till miljöförstöring och utarmning av naturresurserna i ett land blir missvisande. Därför är det ett krav att en strategisk miljöanalys alltid ska göras i samband med varje samarbetsstrategi. Men hur den bäst kan göras, skiljer sig från land till land när det gäller omfattning och innehåll – det

Läs mer

- *Environmental Education Handbook for the Education Sector*, Sida, 1999.
- *Sustainable Energy Services for Poverty Reduction, policy*, Sida 2006.

Läs mer

- *Sida at Work*, Sida 2005.

viktiga är att fånga upp de miljörelaterade frågor som är centrala för landets utveckling ur fattigdoms- och hållbarhetssynpunkt. En ”helpdesk” finns till avdelningarnas förfogande vid behov (se nedan, avsnittet ”Miljöpolicyenheten ger stöd”).

Syftet med miljöanalysen är att höja kvalitén på den samlade landanalysen och slutsatserna i samarbetsstrategin – inte att nödvändigtvis identifiera miljöinsatser som ett särskilt samarbetsområde. En bra miljöanalys ser till så att viktiga miljöaspekter inte faller bort ur den samlade landanalysen och att Sida inte stöder en miljömässigt ohållbar samhällsutveckling. Den centrala strategiska frågan är: *Hur ska fortsatt samarbete utformas så att det bidrar till en miljömässigt hållbar utveckling och fattigdomsminskning i samarbetslandet?*

Deltagande en nödvändig förutsättning

Ägarskap och deltagande är två nyckelbegrepp för Sidas arbete. Vårt förhållningssätt bygger på tanken att varje land själv bär ansvaret för sin miljö och sina naturresurser och att samarbetspartners behov ligger till grund för utvecklingssamarbetet. Samarbetspartnern ska själv ”äga” utvecklingsmålen och styra förändringsarbetet.

Sida betonar också deltagandet av dem som ytterst ska gynnas av insatserna, alltså de fattiga. Men Sida har sällan själv den direkta kontakten. Sidas partners är antingen samarbetslandets myndigheter (på central och/eller lokal nivå) eller det civila samhällets aktörer. I dialogen med dessa samarbetspartners behöver därför metoderna för deltagande lyftas fram som en av de centrala frågorna.

Deltagande är ett mål i sig – för arbetet att stärka en demokratisk kultur i samarbetslandet. Deltagande är också ett medel för att nå andra utvecklingsmål, t.ex. miljömålet.

I vissa sammanhang är deltagandet svårare att uppnå, kanske särskilt när det gäller barn. Samtidigt är det extra viktigt att skapa former för barns deltagande för att påverka och förbättra miljöfaktorer i sin omgivning. Som det formulerades i en rapport inför toppmötet i Johannesburg 2002: ”Adults may hold the reins of power but children hold the reins of hope for building a better future.”²⁴

Miljökonsekvensbedömningar för alla insatser

Miljökonsekvensbedömning (MKB) är idag en etablerad arbetsmetodik – där deltagandaspekten är central – inte bara i biståndet utan i praktiskt taget allt förändringsarbete världen över. För projekt i Sverige gäller ett EU-direktiv från 1987 med ändringar och tillägg från 1999. Sidas synsätt ansluter till detta EU-direktiv.

Enligt Sidas regelverk ska en MKB göras för alla Sidafinansierade insatser. Alltså inte nästan alla insatser, utan alla! Däremot kan omfattningen i högsta grad variera mellan olika slags insatser.

Grundtanken med MKB är att den ska utföras under planeringsskedet av ett projekt, program eller annan insats och göras så tidigt att slutsatserna kan påverka utformningen av insatsen. MKB:n ska innehålla en systematisk genomgång och bedömning avseende de sannolika positiva och negativa miljökonsekvenserna och ge en klar bild av miljökonsekvensernas storlek, omfattning och betydelse. Målet är att med MKB:ns hjälp få till en bättre insats.

I Sidas handledning för granskning av miljökonsekvensbedömningar framhålls tre viktiga budskap:

Läs mer

- Landstrategierna – handledning för strategisk miljö- och hållbarhetsanalys, Sida, 2002, (engelsk titel: *Country Strategies – Guidelines for Strategic Environmental and Sustainability Analysis*).

Läs mer

- Participation in Democratic Governance, Sida, 2002.
- Children's Environmental Rights, Rädda Barnen Sverige, 2002.

Läs mer

- Hållbar utveckling? Handledning för granskning av miljökonsekvensbedömningar, Sida, 2002, (engelsk titel: *Sustainable Development? Guidelines for the Review of Environmental Impact Assessments*).

²⁴ Se ”Children speak out”, av J S Kruger & L Chawda, i *Environment & Urbanisation*, Vol 14 No 2, 2002.

1. Alla Sidas insatser skall inkludera en MKB.
2. Flexibiliteten är maximal – MKB:n skall anpassas efter insatsen.
3. Både positiva och negativa miljöaspekter skall beaktas.

Sida bör inte göra MKB:n – det bör samarbetspartnern göra, ibland med hjälp av en oberoende konsult. Partnern ska äga metoden och de slutsatser som blir resultatet av bedömningen. Sidas roll är granskande och stödjande. I undantagsfall, för insatser som bedöms ha mycket liten miljöpåverkan, kan Sidahandläggaren svara för en MKB i form av en kortfattad redovisning med motivering i bedömningspromemorian eller annat beslutsunderlag.

Grunden för handläggningen av miljökonsekvensbedömningar är inte komplicerad, men övervägandena kring miljöfrågorna – och avgränsningen av de särskilda miljöstudier som kan behövas – kan ibland vara svåra. Det är också därför som det finns möjlighet att diskutera frågorna med en särskild helpdesk, se sid 38–39 och exemplet i rutan här nedanför.

Strategiska miljöanalyser på sektornivå allt viktigare

Det finns en tydlig tendens och strävan i utvecklingsarbetet att gå från projektänkande till breda program, alltså att i mindre utsträckning medverka i exempelvis enskilda kraftverksprojekt och i stället ge stöd till reformering av landets energipolitik, etc.

För insatser som avser stöd till reformprocesser eller sektorprogram blir konsekvensbedömningarna annorlunda än för insatser på projektnivå. Ett sektorprogram genomförs i en stegvis process där mål och strategier växer fram efterhand. Brister i bl.a. miljöhanseende kan då åtgärdas som en del av programmet i stället för att utgöra ett villkor för Sidas beslut att medverka.

Vilken nytta kan man som handläggare ha av en MKB på strategisk nivå i samband med beredningen av ett sektorprogram? I rutan här nedanför ges ett exempel. Också i sådana fall kan MKB-helpdesken vara behjälplig (se nästa sida).

Läs mer

– *Sector Programmes – Guidelines for the Dialogue on Strategic Environmental Assessment (SEA)*, Sida, 2002.

Färjeförbindelse över Zambezi

Färjeförbindelsen över Zambezifloden vid Caia är en existerande länk i den viktigaste nord-sydliga vägtransportleden i Mocambique. Den fungerar dåligt med täta avbrott på grund av maskinhaverier, för låga vattenstånd eller för höga flöden i floden. I väntan på en fast broförbindelse behöver färjeleden förbättras med avseende på kapacitet, driftsäkerhet och säkerhet för trafikanter och gods. Om detta råder inga delade meningar och Sida har lovat att medverka till uppgradering av färjeförbindelsen.

En bättre färjeförbindelse kommer givetvis att generera ökad trafik, vilket ger ökad miljöbelastning. Men ökad och säkrare trafik är samtidigt ett syfte med projektet. Det råder knappast någon oenighet om att förbättrade transporter är en av flera förutsättningar för minskad fattigdom i landet.

Floden korsas i dag till två tredjedelar på en vägbank (med färja endast över huvudfåran), vilken i sin tur medför avsevärda icke önskade dämningseffekter uppströms vid höga flöden. En förbättrad färjeförbindelse innebär en förstärkt vägbank, vilket sannolikt kommer att medföra en något förvärrad uppdämning, eftersom den inte i likhet med den existerande förväntas kollapsa vid höga flöden. Dialogen kring miljöfrågorna har huvudsakligen varit relaterad till denna fråga.

Jag tog tidigt kontakt med MKB-helpdesken för att diskutera frågan. Dialogen resulterade bl.a. i justeringar i uppdragsbeskrivningen för kommande konsultuppdrag. Delar av banken kan sänkas för att om möjligt undvika en försämring i förhållande till dagens situation. Den kan också förses med kulvertar för att förbättra vattenomsättningen nedströms i den avstängda flodarmen.

En mer detaljerad miljöstudie ska genomföras i anslutning till projektet, där också andra aspekter än översvämningar ska tas upp, bl.a. frågan om den långsiktiga lösningen med en bro, och konsekvenserna av driften vid Cabora Bassa och ett ev. nytt kraftverk nedströms.

Dialogen med MKB-helpdesken var konstruktiv och fruktbar och tillförde projektet kvalitet. Den medförde också att rimlig samsyn nåddes före behandlingen i projektkommittén. Jag rekommenderar därför varmt att en dialog tas upp på ett tidigt stadium. Därigenom ges miljörådgivarna rimlig tid till balanserade bedömningar, missförstånd kan redas ut och tokigheter kan rättas till i tid.

Källa: Intervju med Gösta Werner, INEC-handläggare, januari 2003.

"Agriculture Support Programme" i Zambia, 2003- 2007

Vid en granskning av programförslaget på ett tidigt skede visade det sig att ingen bedömning av miljökonsekvenserna hade gjorts av programägaren. På initiativ av Sida gjordes därför en MKB på strategisk nivå innan beslut om stöd fattades. MKB:n låg sedan som en del i bakgrundsmaterialet/beslutsunderlaget i förhandlingen med de konsulter som ska medverka i genomförandet.

Tack vare MKB:n finns nu ett bättre underlag när baseline-studier ska göras. Det är t.ex. troligt att man kommer att

behöva göra studier kring socioekonomiska konsekvenser av hiv/aids för målgruppen.

Under startperioden av programmet ska konsulten utveckla miljöindikatorer som man ska följa upp och övervaka under loppet av projektperioden. Då är det troligt att man bl.a. fokuserar på biologisk mångfald och lant sorter (grödor som odlats lokalt under lång tid och därigenom anpassats till de lokala bruknings- och klimatförhållandena). Detta var en huvudrekommendation i miljökonsekvensbedömningen.

Dessutom förväntas resultatet av MKB:n påverka policystödet positivt, bl.a. genom att berörda ministerier (miljö- resp. jordbruksministerierna) knyts närmare varandra och ges möjlighet till ömsesidigt lärande. Därmed kan t.ex. tillämpningen av de konventioner som landet skrivit under förbättras.

Källa: Intervju med Torsten Andersson, handläggare på svenska ambassaden i Zambia, januari 2003.

Grön upphandling

Inom ramen för olika utvecklingsinsatser används med nödvändighet material av många olika slag. Miljöperspektivet måste genomsyra upphandlingsarbetet på samma sätt som i övriga steg i insatscykeln. Strävan ska vara att gynna inköp av varor och material som är producerade på ett miljövänligt sätt och som inte är skadliga vare sig för människors hälsa eller för naturen. Hur man i praktiken kan göra det inom ramen för internationella handelsregler, finns analyserat och beskrivet i Sidas skrift om grön upphandling.

Läs mer

– Sida's Guidelines for Green Procurement – for Cooperating Partners, Sida, 2006.

"Det gröna kontoret"

Miljötänkandet på Sida handlar inte bara om insatser i samarbetsländerna. Det är också angeläget att leva som vi lär och driva miljöarbete i det egna administrativa arbetet, alltså på Stockholmskontoret, på ambassaderna och på sektionskontoren. *Det gröna kontoret* är både samlingsnamn och mål för verksamheten.

Miljöriskerna i Sidas interna arbete är främst av tre slag:

- vid upphandling och inköp (t.ex. papper, datorer och annan kontorsmateriel),
- vid tjänsteresor med flyg,
- vid energiförbrukning.

Sida strävar efter att orsaka en så liten negativ miljöpåverkan som möjligt och att samtidigt erbjuda en god fysisk arbetsmiljö för all personal.

Miljöpolicyenheten ger stöd

Om var och en av Sidamedarbetarna ska kunna ta ett professionellt ansvar för miljöperspektivet i sin handläggning är det nödvändigt med stöd i form av utbildning, handledningar och rådgivning. Att ge sådant stöd ingår i Miljöpolicyenhetens uppgifter.

För rådgivning har Miljöpolicyenheten knutit till sig två helpdesk-funktioner, som står till avdelningarnas, ambassadernas och sektionskontorens förfogande:

- Enheten för miljöekonomi vid Göteborgs Universitet; helpdesk för miljöanalys i samarbetsstrategier. Se Sidas intranät, hemsida och www.handels.gu.se/seahelpdesk.

- MKB-centrum vid SLU (Sveriges Lantbruksuniversitet) i Uppsala; helpdesk för miljökonsekvensbedömning (MKB). Se Sidas intranät, hemsida och <http://mkb.slu.se>

Erfarenheterna hittills av rådgivning och utbildning är att miljöprinciperna tydligt måste kopplas till vardagen i utvecklingsarbetet. Ett avgörande krav på den vägledning som ges är att den måste vara praktisk och konkret. Sakkunnig hjälp efterfrågas av Sidas chefer och handläggare – ofta i den stund den behövs. Därför är helpdesk-funktionerna kontrakterade för att de ska vara tillgängliga omgående och ständigt, utan några byråkratiska handgrepp.

För rådgivning och sakkunnighjälp har Sida dessutom knutit till sig ytterligare kompetens genom avtal med:

- Internationella programmet för biologisk mångfald (SwedBio) vid SLU (Sveriges Lantbruksuniversitet) i Uppsala. Se www.swedbio.com.
- Stockholm Environment Institute (SEI) för frågor om sambanden mellan miljö- och naturresurshantering och förändrad sårbarhet för fattiga människor. Se www.sei.se.

**Sveriges internationella utvecklingssamarbete
– väl genomtänkt och rätt utformat – är en del av lösningen
på världens miljö- och fattigdomsproblem!**

All utveckling skall vara "hållbar utveckling" – därför har Sida ett mycket tydligt miljö-uppdrag. När vi granskar de fakta som finns idag – och nya insikter kommer dagligen kan vi konstatera att:

- Fattigdomsbekämpning är omöjlig på sikt om man inte tar hänsyn till de naturresurser och den miljö som människor är beroende av och ska bygga sin försörjning på.
- Miljöfrågorna är avgörande för en hållbar produktion, för matförsörjning och för en ekonomisk utveckling.
- Människans hälsa är beroende av tillståndet i miljön och ett hållbart nyttjande av naturresurser.
- Demokratiska system hotas när miljöförstöring och resursbrist gör livsutrymmet knappare.
- Miljöförstöring och naturresursförslitning gör att miljontals människor tvingas migrera inom sitt land eller till andra länder.
- Miljöförstöring ökar risken för naturkatastrofer och för allvarigare effekter av naturkatastrofer.
- Miljöförstöring och brist på naturresurser ökar risken för väpnade konflikter.

Miljöfrågorna är således inte marginella utan grundläggande. Denna skrift försöker sammanfatta den kunskap som behövs för att kunna hantera miljöperspektivet i vardagsarbetet på Sida och ger tips om ytterligare läsning.

Att halvera fattigdomen i världen till år 2015 är vår tids största utmaning. Det kräver samarbete och uthållighet. Samarbetsländerna ansvarar för sin utveckling. Sida förmedlar resurser och utvecklar kunskap och kompetens. Det gör världen rikare.

STYRELSEN FÖR INTERNATIONELLT
UTVECKLINGSSAMARBETE

105 25 Stockholm
Besöksadress: Sveavägen 20
(från september Vallhallavägen 191)
Telefon: 08-698 50 00
Telefax: 08-20 88 64
www.sida.se, sida@sida.se